

Togokes efter ärsb.

Muinaijäännöksiä ja -muistoja
Sortavalan Kirkkokunnassa.

Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen
varoilla Kerrotut

Hust. Hillinen.

1882.

Sortavalan kihlakunta.

Tähän kihlakuntaan
kuuluu Sortavalan, Ukuniemen
ja Ruskealan pitäjät.

1. Maantieteellinen katsaus.

Laajan Laatokan pohjaiskulma huuh-
telee Sortavalan kihlakunnan rannikkoa.
Laatokan luoteisrannikko kääntyy Hiitolan
kohdalla laoteisesta suunnasta koilliseen,
kulkien sitä suuntaa Sortavalan kau-
pungin pohjaispuolelle kauniisen Kirja-
valahteen, joka pistäikse pitkälle maa-
ran ja on Laatokan pohjaisin lahti.
Tästä kääntyy rannikko kaakkoiseen
suuntaan ja tuolta monilakhtista ja saa-
ista Laatokan kulmaa rajoittavat Sorta-
valan kihlakunnan rannat.

Alamme seuraamaan tämän kihlakunnan rajoja sen eteläisimmästä kulmasta, joka vanhain karttain mukaan on Halamon saariston eteläpuolella Laatokassa. Täältä kulkee raja suoraan luodetta kohti Laatokan rantaan Jaakkiman ja Sortavalan pitäjän rajalle, joka on parin penikulman päässä Sortavalan kaupungista etelään päin. Tästä kulkee raja muutkitellen idästä länteen edellämäntuvin pitäjien välillä Parikkalan pitäjän rajoille, jossa se taas kääntyy luoteiseen suuntaan ja tapaa Kerimäen, Kesäläiden ja Parikkalan kulmauksessa vanhan valtarajan, joka nyt on myöskin Ilipurin ja Suofion läänin rajana. Tämä raja kulkee noin 7 penikulmaa suoraan lounaisesta koilliseen, kunnes taas Jänisjärveen pistävässä Mökkölän niemessä kääntyy melkein pohjaiseen päin, näin muutamana penikulman

1) Polveke Jänisjärvessä on syntynyt sillä tavalla, että v.

nikulman kuluttuaan poikkeaa se läänin rajasta kulkein kappaleen matkaa itään päin Korpiselän rajoille, ja sitte kulkee raja pienempiä mutkia tehden pohjaisesta etelään, tavaten taas Laatokan Länkelän joen itäpuolella. Kihlakunnan suurin pituus, lounaiskulmasta koilliskulmaan on yli 9 penikulmaa, leveys Laatokan rannasta luoteisrajaan 3-4 penikulman vaikeilla.

Maanlaadun suhteen voipi tämän kihlakunnan jakaa neljään osaan:

Kaunis saaristo Sortavalan edustalla Laatokassa. Suuremmat saaret ovat tasaisia, hyvää multamaata ja mitä sopivampia maanviljelykselle. Siinä täällä kohoaa saarista korkeita, usein keilan muotoisia kukkuloita, joiden joku tahoi jotkut sivut laske-

1721 määrätyn valtarajan pitikulkevan Parikkalan kulmauksesta suoraan kolmikantaan, mutta kun raja ruvettiin käymään molemmista päistä, eivät viitat sattuineetkaan yhteen, sen tähden syntyi tuo polvi.

utuvat melkein pystysuorina seininä jär-
veen. Tällaisia korkeita kallioita koha-
aa myös suorastaan järvestä isoimpain
saarten välillä, ja useilla näistä on pa-
kanuuden aikaisten linnoitusten raunioita.

"Alppimaa" Laatokan rannikolla, johon
suurin osa Sortavalan pitäjätä kuuluu.

Tässä kohoilee korkeita osaksi metsää
kasvavia, osaksi kallioisia kukkuloita
melkein tasaisista, hyvän muuttaisista pe-
loista ja niituista. Siellä täällä pilkiste-
lee pienempiä järvi lampia ja pitkiä Laa-
tokan lahdelmia kaunistaa maisemaa
mitä viehättävimmäksi. Tunnettu asia
on, että Laatokan luoteisrannikko on
Suomessa ainoa seutu, jossa maan
laatu on tällaista alppimaidemien verrattavaa.

Kihlakunnan luoteisranta on koko-
naan kiviperäistä ja epätasaisista
maasta; vaara vaaran, harjanne har-
janteen vieressä. Useissa paikoissa yle-
nevät vaarain rintteet aaltomaisesti,
noin että näyttää siltä kuin olisi maki

maen päällä. Paikoin on myöskin tasaisia
hietakankaita. Tällaisella alalla ovat melkein
kokonaan Ukuniemen ja Ruskalan pitäjät.

Jänisjärven rannikot, sekä järven länsi-
eli Leppälahden puolella, että itä- eli Soan-
lahden puolella ovat jotenkin laajalta tas-
saista ja ~~erittäin~~ hyvää viljamaata.

Jänisjärvi katkaisee Kihlakunnan ko-
konaan. Soanlahden takana Korpiselän
rajoilla on suuret, harvaan asutut met-
sämäat.

Vesistä, paitsi Laatokkaa ovat mainit-
vimmat: ~~Pyhäjärvi~~ josta iso osa kuuluu
Ukuniemen pitäjään; ~~Soanonjoki~~ alkaa
tästä pitäjästä ja laskee Sortavalan
pitäjän läpi Laatokkaan; ~~Kiteen-~~
~~joki~~ tulee Kiteeltä, kulkee jonkunmat-
kan Ukuniemen ja Ruskalan rajalla,
laskee ~~Hymppälän~~ järveen Sortavalan
kaupungin länsipuolella ja siitä Laa-
tokkaan. Pälkjärven vesistä alkava
~~Tohmajoki~~ juoksee Ruskalan ja

Sortavalan läpitse, Laatokkaan Sortavalan kaupungin pohjoispuolella; isonmoinen ~~Laskelanjoki~~ laskee Laatokkaan 27 virstaa pitkästä ja 20 virstaa leveästä Jänisjärvestä. Muutamia virstoja län. Heenpään Jänisjärvestä on isonmoinen ~~Wak.~~ ^{Wak.} ~~vajarvi~~ Ruskealassa, jonka vedet laskevat Jänisjärveen.

2. Historiallinen katsaus.

Laatokan länsi- ja luoteis-rannat epäilemättä ovat Karjalaisten ensimmäiset ja vanhimmat asuinpaikat tässä maassa. Täältä levittivät he alaansa, niin että jo pakanuuden aikana syntyi kolme Karjalan kihlakuntaa, Savo, Jääski ja Tyräpää. - Kova taistelu olemisesta ja elämisestä näyttää täällä jo ennen historiallista aikaa olleen, jota todistavat muun muassa ne monet

"linnoitetut" vuoret ja kukkulat, joita on ainakin Sortavalan kihlakunnan rannikolla ja saaristossa. Laatokan rannikoita ja Uroksen vieruksia on näihin aikoihin asti myöskin pidetty niinä seutuina, joissa Kalevalan laulut ja Häinämöisen kannelvoimakkaimmin ovat kajahtelleet.

Mutta lauluinensa, soittoinensa ja runolahjoinensa on kansalla Laatokan rannikolla ja ala-Karjalassa ollut kovemmat kohtalot kuin muilla Suomalaisilla. Suurimman osan tähän asti eltystä iästään on se ollut heimolaisistaan eroitettuna vieraan kansan yhteyteen, vierasten lakien ja laistosten alaisena. - Kun Torakkeli Knuutin poika pystytti ristin Suomenveden rannalle ja meren puolinen Karjala tuli ninkuin muukin Suomi kristin uskoon ja Ruotsin valtaan, jäivät Laatokan rannat Henäjän haltuun. Tosin Hupurin varustusväki teki retken Laatokan rannoille

ja valloitti "Karjalaisten linnan Käkisalmella," sekä kaikki Karjalan kihlakunnat, joita mainitaan olleen 14, mutta jo 1275 ottivat Nougorodilaiset taas tämän alueen takaisin. Lujentaaksensa valtaansa Laatokan länsirannikolla, jota Ruotsalaiset Hiipurista olivat ruvenneet ahdistelemaan, annettiin Karjala läänitykseksi venäläiselle ylimykselle Boris Konstantinon pojalta, joka oli asukkaita kovasti rasittanut.

Pähkinäsaaren rauhassa 1323 tuli suuri osa Karjalaa muun Suomen yhteyteen, "mutta Karjalan varsinainen rintama Laatokan rannalla jäi Venäjän haltuun ja oli nyt kadottanut entisen itsenäisen asemansa." 2)

1) Y. Koskinen Oppikirja Suomen kansan Historiassa s. 38.

2) Sama, s. 41.

Jo aikaisin olivat Venäläiset ruvenneet Karjalaan levittämään kreikkalaiskatholista uskontoa, joka näkyy Laatokan länsi- ja luoteis-rannoillakin jotenkin suuren alan voittaneen.

Yksi osa asukkaista täällä oli tyytymätön Nougorodin valtaan, mutta toinen osa huomasi, että heidän veljillään Ruottin vallassa oli onnellisemmat olot ja tästäpä usein syntyi syytä rauhattomuuteen. Niinpä olivat Karjalaiset tyytymättömät, Liivilaisen ruhtinaan Karimontin valtaan, joka vähää jälkeä Pähkinäsaaren rauhan oli saanut muun muassa Käkisalmen ja Laatokan rannat läänitykseen.

1) J. M. Salenius arvelee kirjassaan "Kreikkalaisuus Suomessa," että "Nougorodin vanhat alamaiset ja sotatoverit karjalaiset olivat kentiesi joksikaksi osaksi venään uskoon kastetut, ennenkuin Suomen niemellä siistivätäkään."

Kun Narimont lähetti poikansa Aleksanterin tätä aluetta hallitsemaan, pyysivät Karjalaiset Hiihurista apua, nostivat kapinan (1537) ja pakottivat Aleksanterin pakenemaan. Uskontokin, joka myöskin Karjalaiset oli jakanut kahteen osaan niin kuin rajapyykitkin, synnytti sellaisen erimielisyyden, että Karjalaiset alkoivat käydä veljessotaa uudesta ja vanhasta uskosta.¹⁾

Venäläisen Karjalan hallituskeskustana oli vanha Karjalan linna (Korela) eli Käkisalmi ja Käkisalmen lääni oli 1500 satulivulla jaettu seitsemään "pohostaan". Suuret alat maita kuuluivat luostareille ja toinen osa oli läänitetty Venäläisille "Pajarain lapsille".

1580 valloitti Pontus DeLagardie joukkoi-

1) J. M. Salenius, Kreikanusko Suomessa.

meen Käkisalmen linnan "tulisilla kuulilla" ja tämän voiton johdosta Karjalan rintamaa vähäksi aiaksi joutui Ruotsin valtaan, mutta Jyväskylän rauhassa (1595) annettiin Käkisalmen linna läänineen taas Venäläisten valtaan. Vasta Kustaa II:sen Adolfin suuret voitot vaikuttivat puheena olevan maakunnan onneen, niin että Holbovan rauhapäätöksen (1617) mukaan koko Karjala eli Käkisalmen lääni tuli Ruotsin valtaan ja muun Suomen ykkösteeseen, josta se kuitenkin taas sadan vuoden perästä irti reväistyi.

Mutta ei nytkään koittanut Karjalaisille Laatokan rannoilla aivan onnellinen aika. Kuten edellä on mainittu olivat asukkaat täällä uskonnoltaan kreikkalais-katolisia. Osaksi sen aikakauden uskonnollisesta suvaitsemattomuudesta, osaksi kaikesti valliolisistakin syistä rupesi Ruotsin hallitus ahkerasti kää-

nyttämään näitä Lutherilaiseen uskontoon.
Palkintoja luvattiin nulle Kreikan us-
koisille papeille, jotka oppivat Tukhol-
massa venäläisellä kirjaimilla paine-
tun Lutherin katekismon, sekä nulle
Suomalaisille papeille, jotka saarnai-
sivat ja kääntäisivät saarnoja ve-
näjäksi. Asukkaat itse eivät näytä olleen
oivan mieluisia uskontoaan vaihtamaan,
ja kerrotaanpa, että muutamat muuatta
Suomesta tänne muuttaneet olivat vastaan-
ottaneet "venäläisen" uskonnon. Venäläi-
set papit myöskin tekivät kaikki mitä
voivat, vahvistaakseen kansaa entises-
sä uskossaan, mutta kun hallituksen
puolelta tavalla ja toisella tyrky-
tellin asukkaalle uutta uskontoa vaikut-
ti tämä sellaista tyytymättömyyttä,
että suuri osa Laatokan rantamaiden
asukkaita, muutti Venäjälle. Ruotsin
hallitus kyllä vaati näitä karkulaisia

takaisin, mutta Venäläiset lähettivät kar-
kulaiset salaa Bälögeroon sekä Holog-
taan ja vastasivat Ruotsalaisille, ettei
pakolaisia löydetty. Toisen kerran he taas
lupasivat niitä takaisin lähettää, mutta
tämän lupauksen täyttäminen oli heille
sekä vaikea toimeen panna, että vasten-
mielisiä ja lopuksi he tarjosivat ra-
hoa Ruotsin hallitukselle hyvitykseksi.
Pois muuttaminen oli muustakin Suomesta
näinä aikoina hyvin yleistä. Kun sitte
Kaarlo X:s sekaantui suurin sotin I-
Tämeren maakunnissa, luulivat Venä-
läiset aivan sopivaksi ottaa Ruotsilla
takaisin edellisessä rauhanteossa ka-
dotetut maakunnat. Venäläiset sota-
joukot ryntäsivät niin Kakisalmen
lääninkin, jossa Kreikan uskoiset
asukkaat ottivat niitä vastaan pelas-

1) Salenius Kreikanusko Suomessa s. 32.

tajina~~an~~ ja auttajina. Kun Venäläiset eivät kuitenkaan voineet tätä seutua valloittaa, vaan sotajoukon täytyi pois siirtyä, pakene Kakisalmen läänistä 4. 107 Kreikanuskoista perhettä Ruotsalaisten kostoja peläten Venäjälle, jossa saivat maata asuakseen Uudenlinnan ja Tverin metsissä, perustaen sinne Karjalaisia siirtokunta, joilla vielä tänäpäivänä ovat omat tapansa ja oma kielensä.²⁾ Tähän autioksi jäänessen seutuun sitte muutti uutis-asukkaita "Suomen puolelta", varsinkin Savosta ja ylä-Karjalasta.

Näistä seikoista olen näinkin lauseasti kertonut senkin tähden, että vieläkin ala-Karjalassa, ainakin Sortavalan kihlakunnassa, on kansalla monia

1) Ignatius, Finlandshistoria under Carl X. s. 147.

2) N:o. Uusi Suometar 1888 n:o 229 j. s.

muistoja näistä pois muuttaneista. Melkein jokaisessa kylässä näytetään "Venäläiskalmistoita", "Lässymäin" sijoja ja "aarteiden" paikkoja. Nämä tietysti eivät ole Venäläisten, vaan Venäjälle muuttaneiden Karjalalaisten jättämiä muistoja.

Stolbovan rauhan jälkeen annettiin Kakisalmen maakunta eli maat Loatokan länsi- ja luoteis-rannoilla sekä Inkerin maan arennille Jaakko De la Gardielle, joka näiden maakuntain valloituksessa oli suurta kuntoa osoittanut. Samaan aikaan lähetettiin erityinen tutkijakunta Kakisalmen läänin oloja tutkimaan tämän läänin tilaa, ja siihen yhdistettiin osa n. s. "Suomen" eli "Ruotsin" Karjalasta. Tällöin läänillä oli oma maaheransa vuoteen 1660, jolloin se yhdistettiin Narvan kenraalikuvernööriin alueeseen.

Mutta ei täyteen sataa vuotta Kakisalmen lääni saanut olla muun Suo-

men yhteydessä. Isorvihan vikurit sen
 sitä taas eroittivat. Venäläiset valloit-
 tivat ^(tämän maakunnan) sen jo 1710 ja Uudenkaupungin
 rauhassa 1721 loppaistun etäläinen piiri.
 li Kakisalmen läänistä Venäjälle, jor-
 ka yhteydessä se taas pysyi ruosisa-
 dan. Nyt vedettiin kartalle tuo suo-
 ra vuorajaksi, joka nyt on Sorta-
 valan kihlakunnan luoteisena ra-
 jana (Kf. s. 2). Vuonna 1784 tehtiin
 "Vanha Suomi" eri maakunnakun-
 ni ja jaettiin kuuteen piirikuntaan,
 joista yksi oli Sortavalan piiri. Vuon-
 na 1796 tehtiin se gubernementiksi, jossa
 oli nimenkään kuusi piirikuntaa eli maa-
 komissariatia, muun muassa kaksi Kaki-
 salmen komissariatia, Kakisalmen e-
 teläinen ja pohjainen; viimeksi mai-
 nittuun kuuluivat ne pitäjät, jotka nyt
 tekevät Sortavalan ja Salminkihla-
 kunnan.

Kun koko Suomi yhdistettiin Venäjän
 valtakuntaan, koitti näillekin raukoille
 rajoille onnellisempi aika. Jalon keisarin,
 Aleksanterin I:n tahdosta yhdistettiin "Van-
 ha Suomi" muuten Suomeen 1811. Viipurin
 läänin nimellä. 1816 määrättiin tämän län-
 nin rajat tarkemmin ja jaettiin 8 kihlakun-
 taan. Tässä jaossa sai kolme kihlakun-
 ta nimekseen Kakisalmen kihlakun-
 ta: Kakisalmen eteläinen, keskisen,
 ja-pohjainen kihlakunta. Viimeksi
 mainittu kihlakunta käsitti koko sen alan,
 joka nyt kuuluu Sortavalan ja Salminkih-
 lakuntaan, kunnes tämä kihlakunta 1831
 jaettiin kahteen osaan, jotka saivat yllä-
 mainitut nimet, ^{eli} Sortavalan ja Salminkihla-
 kunta. Tässä jaossa sai Sortavalan kih-
 lakunta nykyisen suuruuksiensa ja kuuluu
 siihen nyt Sortavalan pitäjät, Ukuniemi

1) Norring. Gamla Finland.

Ruskeala ja siihen kuuluvat kirkkokun-
nat Leppälähti ja Soanlahti. Tavallaan
tähän kihlakuntaan kuuluu myöskin
Malamo, sillä vanhemmissa lahteissa
sanotaan, että Malamo perustettiin "Sor-
tavalan pohjoistaan."

I Sortavala.

1. Maantieteellinen silmäys.

Sortavalan pitäjän maantieteellinen ase-
ma on Laatokan pohjoisrannalla, kuten
edellä, kihlakunnan asemaa määritel-
täessä on mainittu. Lännessä rajoittaa Sor-
tavalaa Jaakkiman pitäjä ja Uukuniemi,
pohjoisessa Ruskeala ja idässä Impi-
lähti. Kaikki ne virrat mitkä edellä
nimitettiin (s. 14) juoksevat Sortavalan
pitäjän läpi Laatokkaan. Suurim-
mat järvet ovat ^{Laatossa pitäjässä} Luokkajärvi, lähellä

Jaakkiman rajoja, Tuusjärvi, Hympolän
järvi ja Lukalanjärvi, lähellä Sortavalan
kaupunkia, Rytynjärvi ja Pistijärvi, josta
puro käypi Kirjavalahteen. Lukemattomat
Laatokan lahdet leikkelevät tämän pitäjän
rannikkoo ja sen edustalla on suuri saaristo.
Suurimmat saaret ovat: Riekkalan saari,
Sortavalan kaupungin edustalla, ja tästä i-
tänpäin Tulolan saari, Montsolän saari,
Makisalo, Wikkimosaari ja Pellotsalo. Sor-
tavalan kaupungista etelään päin on Käuk-
sen saari, Pikkelus y. m. Ulompana Laato-
kassa Sortavalan edustalla on Malamon
saaristo.

2. Asutustarinoita ja seurakunnan synty.

Kuten edellä on mainittu, olivat Sorta-
valan seullut epäilemättä ensimmäisiä niistä
paikoista joissa Suomeen muuttaneet
Kazjalaiset rupesivat vakinaista asuin-
paikkaa pitämään. Warsinkin tuo soma

saaristo mahtoi kalastajain ja maanvilje-
lijäinkin huomion puoleensa vetää ja
saarilla lienevätkin Sortavalan seutu-
jen ensimmäiset asukkaat majaillest. Tä-
tä todistanevat ne pakonuden aikai-
set kalmistot, joita on saarilla tavattu.

Kauas mustaan muinaisuuteen viepi
mitä kansan taru täällä runonmaas-
sa, sanaseppäin Sysimäellä, Huilikan-
kahilla. - Paljo on arveluita laskettu
Häinämöisen ja muiden Kalevalan
epöiden asuinpaikoista; selville siitä ei
kulttu, mutta käykääpäs kuulemaan,
mitä Sortavalan soressa saaris-
tossa tästä arvelun alaisesta asia-
ta kerrotaan, se päästää kerrassaan
päät pätkästä, kysymästä, miettimäs-
tä, missä oli Kalevalaisten koti. Anne-
taan vanhan runon ensin juteua. Se
kertoo kuinka:

Impi ilman tyttö
Kave luonnotar korea,

Piti viikkoista pyhyyttä
Tän kaiken impeyttä
Ilman pitkillä pikoilla,
Ikävystyi aikojansa ja laskei
sitte meren selvalle selalle, ulapalla au-
kealle. Täällä immen tuuli tuuli kohtui-
seksi. Kauas uiskenteli hän idät, län-
net, eikä synny syntyminen, luovu luo-
maton sikio. Tuli sitte sotka suorain-
tu, joka pesänsä laati immen polvelle,
sität munat vetehen vierivät joista tuli
maa ja taivas. Sität tuo ilman impi,
joka nyt uipi veen emona alkoi luoa
luomiansa, loi lahdet, niemet, syöverit
syvensi kalahavat kaivasti, loi luotja
merehen, kasvatti salakaria. Syntyipä
viiimein Häinämöinen, suistui siun
merehen, käsin kääntyi lainehisin.
Paikka missä ilman impi silloin oli
kun Häinämöinen syntyi, oli lahdel-
ma Laatokan pohjausrannalla; se sai
nimekseen "Impilakti" ja siitä Impi-

lahden pitäjänkin nimi. 1)

Nutta kun Wainamoinen" vedessä
virui vrisi vuotta, vuotta seitsemän kaheksä-
san,

Seisattui selälle viimein,
Niemelle nenättömälle
Mantereelle puuttomalle,
Polvin maata ponnistike,
Kasivarsin käännettike
Nausi kuuta katsomahan
Päivää ihoamahan

Otavaista oppimahan

Tahtia tähyämähän, ja se me-
killinen paikka, maanpauolla, johon
Wainamoinen näin "tuli" oli Tulolan
saari Sortavalan edustalla, ei aivan
kaukana Impilahdesta. Kun Wainamoi-
nen sitte Tulolassa toitasä toimitteli,

1) Impilahden nimen synnystä on toisellai-
nenkin kertomus.

lähti hän kalastelemaan, löysi Riekkala-
lan saaren kupessa kauniin ja rauhasan
lahden; tässä hän aina kalastusretkillään
kävi lepäilemässä ja nukahtamassa ja
sitä sai lahti nimekseen Nukuttalakti. 1)

Ei kaukana Nukuttalahdesta on Tietä-
väisenniemi, jossa asui mahtava tietoiniek-
ka. Riekkalan saaren pohjaispäässä on Hii-
enniemi (hiiden) jossa sen nimisiä olennoita
majaili. Muutamat arvelevat tämän ni-
men syntyneen sitä kun Riekkalan saa-
ren takana olevain saarien asukasten
täytyy kirkossa kaupungissa käydessään
soutaa useamman virstan väärää tuon
niemen takia ja sentähden kiroavat he sitä

1) Näköala Nukuttalahdesta, sen salmen ylit-
se, joka Riekkalan saaren eroittaa mante-
reesta, on mitä suurellaisin ja ihanin; siinä
olisi aihetta taidemaalareille.

aina "hien niemeksi."— Muutakin Kalevalan sukua asui tässä saaristossa. Kun on Tulolan saarella ~~Kekri-lahti~~, jossa Kekri-ukko ennen majaili. Kun tarinan mukaan Kalevalan kansaa asui täällä, niin arvella voisi myöskin, että jollakin näistä kauniista saarista veitikka vererä, lieto Lemminkäinenkin kävi kisailemas-
sa ja immen ryöstämässä.

Riekkalan saarella sanotaan ennen asuneen "riekkalais-venäläisiä." Kun mantereeseen rannikolle ilmestyi suomalaisia, joita saarelaiset pelkäsivät, sanoivat he: "vot tschorta." (katsos piruja), ja siitä nimi Sortavala; tätä syntymistä vastaan sotii ^{kylläkin} kaupungin venäläinen nimi Serdopol, joka näyttää johtuneen Sortavala-nimestä. Myös kerrotaan nimen siitä syntyneen, että pyhä mies taistellessaan paholaisen kanssa sangi talle! "tschort val!"

1) Fr. v. Knorring myös sanoo, että Sortavalan nimi on syntynyt venäläisestä sanasta Tschort ja suomalaisesta sanasta "valta". Gamla Finndhand s. 55.

Muutamit taas arvelevat, tämän nimen siitä syntyneen, että alku-asukkaat ovat tässä taistelleet näiden kaunisten saarten omistamisesta ja "sortaneet" toisiaan. Paikka, jolla alkuperäisesti on Sortavalan nimi, on se Riekkalan saaren niemke jolla on vanha krickalais-venäläinen kirkko; tätä niemellä on vanhuudesta asti ollut nimenä Sortavalan niemi.¹⁾ Sen paikan vanha nimi, missä nyt on Sortavalan kaupunki, on Kellamo ja kaupungin edustalla olevan Laatokan lahden vanha nimi on Lappajärvi.

Muokempia asutuksia Sortavalan pitäjässä on suuri osa Pytyn kylää. Sen saloille on asukkaita muuttanut vasta ison jaon jälkeen, joka täällä on tapahtu-

1) Kirj. Huuk. Lehdessä 1873 n:o 8, sanotaan, että Serdobolski, kylä, mistä pogosta sai nimensä, oli siinä, missä nyt on Sortavalan kaupunki.

out vasta muutamia vuosikymmeniä sitte.

Ennen olivat nämät saaret saarelaiisten metsäsaariksi ja siellä vielä nytkin on heidän metsäsaariksi. Näkyy kuitenkin Rytysäkin muutamia jälkiä vanhemmasta asutuksesta.

Portavalan pitäjällä, jossa vieläkin on kaksi seurakuntaa, voipi myöskin sanoa olevan kaksi syntymistä. Vanhempi lutherilaisesta seurakunnasta on täällä kreikkalais-venäläinen seurakunta ja sen kirkot.

Tämä osoittaa, että Novgorodilaisten vaikutus näiden seutujen asukkaihin oli suuri.

Vanhin kreikkalais-venäläinen kirkko täällä on Piskikalan saarella Portavalan niemellä oleva Nikkulan (Nicholski, Portobolski) kirkko, jonka ^{ikä} ~~alku~~ ei varmuudella tiedetä, mutta se oli jo olemassa ^(ainakin v.) 1500. Tätä seurakunnalla oli kuusi kappelia: Odois, Mõntõlä (Mõltsilä) Kides (Kitehes) Impilakki, Luistamo ja Luojärvi. Neljä viimeksimainittua ovat nyt ikkäläisiä seurakuntia, kaksi ensimmäis-

nittua ovat kyliä Portavalan pitäjässä.

Sitäkin päättäen, että Portavalan pitäjässä vieläkin on enemmän kreikkalaisia asukkaita kuin muissa tämän kihlakunnan pitäjissä, ei täällä ole kreikkalaiset Ruotsin uutta paennut samassa niin suurella määrällä kuin muista Laatokan seudun pitäjistä. Ei myöskään kukaan siitä kerro Portavalan pitäjässä niin paljo kuin muualla näillä seuduilla kerrotaan. Täällä on taittu paeta enemmän sotaa kuin Lutherin oppia. Saksalaisuus kertoo, että Käkisalmen linnan väki kylvi v. 1581 Räkälän ja Pyhäjärven sekä Kurkijaen ja Portavalan autioihin peltoihin, koska venäläiset talonpojat karkasivat Puntukken sodan aikana. v. 1589 olli Ruotsin väki eläimiä ja kauraa saattukki nitten Portavalan talonpoikien kodista, jotka karkasivat Venäjälle, Tulomajärvelle, mutta saatiin sieltä kinni.

Maasta sitte kun Laatokan seudut Stolbovan rauhassa tulivat Ruotsin val-

1) Kreikan usko Suomessa s. 33.

taan, syntyi Sortavalan pitäjän toisen eli lutherilainen seurakunta. W. 1639 mainitaan Sortavalassa lutherilainen pappi. - Entinen Kellamo oli jo Menäjän vallan aikana Sertobolin eli Sortavalan nimellä kehonnut kauppa-paikka. Si. Ainakin jo v. 1629 oli Sortavalalaisilla oikeus purjehtia Ruotsiin ja vuodesta 1646 ~~siinä~~ ^{siinä} kaupungin oikeudet kun G. A. Baner v. 1651 korotettiin kreivilliseen säätyyn, sai hän isänsä andeiden palkinnoksi kreivikunnakseen Sortavalan pogoston ja kaupungin.

Uuden kaupungin rauhassa jäntäivät nämä seudut taas Menäjän valtaan. W. 1730 annettiin niiden muassa Sortavala Nevsky luostarille, jolle se kuuluiin vuoteen 1764.

Pusun tilan Oboisissa sanotaan Pietari tsaarin lahjoittaneen erälle Pusun nimiselle miehelle, joka tsaaria uljaasti auttoi sodassa.

1) Tietäjä: Sortavalan kaupungin oloista ~~esta~~ ja kaupasta on J. M. Salenius kirjottamassa kirjassa "Mitä Häi Suomesta" III. Luvun Fr. Knoringin "Gamlas Sirkland"issa.

3. Kirkot ja kappelit.

Sortavalan vanhin kreikkalais-^(pyhitetty ihmeitä totevälle Nikolaille) venäläinen emäkirkko, on ollut Kirkon saarella Sortavalan niemellä. Nykyäänkin siinä seisoo vanha puukirkko, mutta tämä ei liene ensimmäinen tällä paikalla. Tämän kirkon rakennustapa on kaiketi taidellinen kuin suomalaisten kirkkojen. (Katso kuva 1) Kansa sanoo tätä Mikkulan kirkoksi (ven. Micholski) ja vuosittain kokoontuu siihen kaikki Sortavalan seudun kreikan uskoiset Mikkulan juhlaa viettämään Toukokuun 21 päivänä. Muulloin siinä ei enää kirkollisia menoja harjoiteta. Kirkon ympärillä on myös ikinouha hautausmaajakso vieläkin haudataan.

Muutamia vuosikymmeniä sitten oli tämän kirkon lähellä olevasta ^{Papin} kirkosta löydetty suuri joukko venäläisiä tuohukkeja, arvelaan, että ne

joukkun sodan aikana olivat tulleet
sitten kätkeyiksi.

Kuten edellä mainittiin oli Sortavalan
kreikkalaisvenäläisellä seurakunnalla
kuusi kappelia, ^{joista jo lueteltiin} Olbais eli Olboinen
on kylä Sortavalan pitäjässä jaakkiman
rajoilla, 14 virstaa Sortavalan kaupungis-
ta. Siellä on vielä ^{muutama vuosi sitten} rukoushuone eli
sääsynä, jossa sen seudun kreikanus-
kaiset joskus hartaushetkiä viettävät.
Sääsynä vierellä on hautausmaa.

Möntölä¹⁾ on saari ja kylä Sortavalan
kaupungista itäkaakkoan päin. Mönt-
ölän saaren ja Tulolan saaren välises-
sä salmessa on pieni luoto, nimeltä
Kirkkosaaari, jossa on vieläkin tämän
seudun kreikanuskoisten hautaus-
maa eli kalmisto. Täällä oli vanhois-
ta ajoista asti ollut kreikkalais-venä-
läinen kirkko, pyhitetty Pyhälle
Eliasselle. Möntölässä (Möttkilässä)

1) Kirjotettiin myöskin Möntölä, Mott-
lila, Moltölä.

mainitaan myöskin ^{monasteri eli} luostari olleen!
Elijan päivää ovat Möntölän kreikan-
uskaiset viimeaikaitin saakka viet-
neet suurella juhlallisuudella. Ennen
oli täällä myöskin vietetty sellaisia
märkäjuhlia, jollaisia vielä viime
vuosina oli vietetty Mautsin saarel-
la Impilahden edustalla. — Tun-
tuksen (Pontus De la Gardien) hävi-
tävään sotain perästä tapaamme
Möntölän kappelin autiona, v. 1589
paikoilla. Vuonna 1843 hävittiin
nun vauti Arenius Möntölän sääsynä
nän Valamon munkkien taimesta,
koska varottiin, että sen seudun
asukkaat olivat staroväriä. Seudun
kreikanuskaiset asukkaat kuitenkin
vakuuttavat, ettei täällä ole milloinkaan
ollut staroväriä, vaan että Möntölän
kirkon hävitys tuli sen aikaisen Sorta-

1) Wrt. Pelenius, Kreikan Usko Suomessa.

Käkilalmien läänin maakirjoissa mainitaan
autiainan olevain manasterien joukossa myöskin Wainila eli
Wainila Sortavalan pakostan Möttkilässä.

valan venäläis-kreikkalaisen kirkko-
herran tahdosta. Hän on olisi pitänyt tääl-
läkin Käydä jonkun kerran vuodessa
~~Käydä~~ Jumalanpalvelusta pitämässä,
mutta kun hän piti tuota matkaa vaike-
laisena, esitteli hän A Malaman iqo-
menille koko kirkon hävittämistä, syyk-
si tähän samaan, että seudulle on vää-
rä-uskaisuille ilmestynyt. Näin kerto-
vat Montbolan asukkaat.

Päitsi näitä, edellä mainittuja ~~kreikkalais-~~
kreikkalais-venäläisiä kirkkoja, saässy-
noita ja kalmistaja, jotka jo ennenkin
venäläisistä lähteistä ovat tulleet his-
torian tutkijain huomioon, on näillä
seuduilla useita vanhoja kalmistaja
jotka kansan kertomuksen mukaan
saässynäin sijojakin, joista saässynäis-
tä tietääkseni eivät historialliset läh-
teet mitään sisällä. Mutta kun
täällä on nähtävästi muutamia pa-
kanuuden aikaisiakin hautauspaikkoja

ja, joiden "kalmisto" nimi on vanhuus-
desta kansan muistissa säilynyt, ja
muutamia näistä ovat löytöjen kautta kan-
lan huomioon tulleet, niin on vaikea
saada selville mikä kalmisto kuuluu pa-
kanuuden aikaan, mikä on kreikan-
uskoisten, jos nimitt. kalmistosta ei ole
~~mitään~~ löydetty mitään, joka aikaa osoit-
taisi.

Saässynäitä ja kalmistaita mainit-
see kansa alleen seuraavissa paikoissa,
ja muutamia viimeksi mainituista ovat
kin vielä nähtävänä: Suurella Tulalassa ja Mont-
sölän salmen rannalla.
Laskelanjoen suulla on kreikan-
uskoisten kalmisto, johon vieläkin jos-
kus haudataan. Laskelan kestkiova-
rin kartanon sijalla sanotaan myös
ennen olevan kalmisto ja kerrotaan
että kuito on ennen vanhoja Venäjän
rahoja löydetty. Myöskin Pirjauan
lahdessa kerrotaan olevan "Menä-
läisiä", ^{eli ja} jolla olisi ollut saässynä
1) venäläisiäkin haudataan tässä kirkkokuunnassa
Raikkeitä kreikan-uskoisia.

ja Kalmisto sen pienen joen vierellä,
joka Ristijärvestä laskee Kirjanalakeen.
Sitäkin on kertomuksen mukaan
löydetty vanhoja Venäjän rahajä.
Rylyn kylässä ~~Kirkkolammien~~ rau-
nalla on myös ollut Saastyna ja
Kirkkolammissa on kirkon (Saas-
synän?) kello katkettuna. Kuokkalan
miehen kylässä on, kertomuksen
mukaan, ~~Harjälän~~ mäellä ollut
käsänä ja Kalmisto, josta vielä tämän
miehenpolven aikana on löydetty ih-
misen pääkalloja.

Muita seudulla olevia Kalmistoja
arvelen pakanuuden aikaisiksi ja
tulee niistä kerrottavaksi tässä pa-
rassa.

Nykyisen, Kaunin ja Kallin, Kreikkalaisten
venäläisen tiilikirkon Sortavalan
kaupungissa, ovat Pietarin kauppijat
veljeksi Elisijer omalla kustannuksellaan
rakennuttaneet. Kirkko on

pyhitetty P. Pietarille ja Paavalille.

Sortavalan lutherilaisen seurakun-
nan puunkirkko on myös Sortavalan
kaupungissa; siinä ei ole mitään
merkittäviä muinaiskaluja. Kirkon
arkistossa ei ole vanhempia kirjoituksia.

4. Pakanuuden aikaisia muistoja ja jäännöksiä.

a) Kalmistoja.

Jos siinä arvelussa olisi pe-
rää, että Karjalaiset ennen Laato-
kan rannoille muuttamistaan jo
olisivat tulleet kastetuiksi Kris-
tin uskoon, ei näillä seuduilla
pitäisi oleman Suomalaisen pa-
kanuuden aikaisia kalmistoita
ensinkään. Sellaisia kuitenkin

tenkin tavanneeni, vaikka sängen vä-
hä, verrattuna Lansk. Suomen vanhaan
kirkkukuntain kalmistoihin. Miten
lienee tuo pakanuuden aikaisten
kalmistojen harvalukuisuus selitet-
tävä seudulla, jossa kuitenkin esi-
historiallisena aikana tiedetään ol-
leen tiheä suomalaisen asutus?

Olisko vanha maanviljelys taava ai-
kain kuluessa hävittänyt kalmistot
kuulumattomiin, taikka olisivatko
Suomalaiset ainakin tänne tulles-
saan olleet jo kumminkin nimeksi
kristityitä ja hautamisensaakin
toimittaneet kristillisellä tavalla.

Nuo harvat mainaishaudat olisi-
vat ehkä vaan niiden asukasten
jättämiä, jotka, vaikka nimeksi
kristin- uskoon kääntyneinä kui-
tenkin vielä pakanallisia tapoja
noudattivat, sillä ettei kristinuskon
ollut Karjalaisiin aivan syvästi

juurtunut, sitä todistaa muun muassa
seuraavakin Venäläissen kirkkopäällikön
valitus.

"Karjalassa oli vielä paljon pakanoi-
ta ja kristitytkin olivat siellä niin syr-
jässä Venään papeitta ja katselmukses-
ta, että kääntyivät takaisin pakanuu-
teen tahti kumminkin noudattivat paka-
nallisia käytöksiä. Pakanallisia rukous-
eli uhri-paikkaja oli kaikkialla koko
Karjalassa, niikin kokoontuivat he
uhria ja rukouksia toimittamaan. Wai-
mot kutsuivat "arpoja" antamaan ni-
meä vastasyntyneille lapsilleen ja
lahettivat ne sitte vasta kristityille
papeille ristittäviksi. Kuolleita eivät
haudanneet kristittyin tavalla, vaan
kurganeihin ja kalmistoihin pakanal-
lisilla käytöksillä ja hautajaisiin
eivät kutsuneet kristityitä pappeja,
vaan arpoja, jotka rukoilivat pa-

hoja henkiä arvokseen. Paastosta eivät pitäneet lukuä eikä kristillisestä viikkimisestä, kun avioliittoon menivät. Muutamat uhrasivat lapsensaakin ja polttivat pyhät kuvat, koska nämät jälkimmäiset vastustivat arvojen vaikutusta. Ne kristityt papit ja munkit, jotka oleskelivat noissa kaukaisissa tienoissa, olivat huolimattomat eivätkä hävittäneet pakanuuden jälkiä kansan mielestä ja elämästä. — Ne, jotka nimeltä olivat kristityt, eivät kuitenkaan käyneet kirkossa, vaan palvelivat pyhiä puita ja kiviä^ä sekä hautasivat kuolleet metsään. Muutamat olivat säännöllisessä avioliitossa, vaan harjoittivat myös lihailista yhteyttä muitten naisten kanssa.¹⁾

1) Salenius, Kreikanusko Suomessa.

Mahdollista myöskin voipi olla, että joku niistä lukemattomista kalmistaista, joita kansa "venäläiskalmistoiksi" sanoo, onkin pakanuuden aialta, vaikka mitä nyt on vaikea erottaa, kun ei useastakaan ole enää paljo muuta kuin nimi jälellä.

1. Selvä pakanuuden aikainen kalmisto on ollut Tulolan saarella Pitsinlahden kylässä. Täällä oli jo toista kymmentä vuotta sitte Aaprami Jaatisen peruna pellosta löydetty, muutamia vaske-esineitä, sekä kultasormus, kuten kerrottiin. Tästä riemastuttun peltoa tarkemmin penkomään ja löydettiin siitä parin lapio piston syngydessä suuri joukko solkia, renkaita y. m. pieniä metallikaluja ja kappelmia. Tämä löytöpaikka on aivan A. Jaatis-vainaan perillisten talon kartanon vieressä, muutamain sadan sylvän päässä eräältä Laatokan lahdelmasta, ^{Likolahdesta} jonka

Toisella puolella on Niemen linna ja Kalmakenttä, joista vastedes enemmän. Jaatisen kalmistosta tuskin enää ilmestynee mitään löytöjä, sillä ei ainoastaan löytöpaikka, vaan sen ympäristökin on pelloksi tehty ja kaivettu. Tällä oli tästä löydästä enää ainoastaan kaksi ovalin muotoista kupurasolkea sekä eräs tinasta valittu reiällä varustettu kappale; nämä ostin Jaatisen leskeltä ja museoon toimittin.

2. Kun Jaatisen pellolta mennään pienen lahdelman ylitse, tullaan niemekkeeseen, jossa on korkea muinaishinnoitus ja tämän juurella, itäpuolella aivan järven rannalla on 15 s. pitkä ja leveä ruokainen kumpu nimeltä Kalmakenttä. Jo tämä nimikin osoittaa, että paikka on ollut kalma-maa, kalmista, ja kummussa näkyy:

1) Vertaa Kalmoipeltä, Kalmoikulppa Huoksen rannoilla. Kalma- (Kalva- Kalvo-)mäki, löytöpaikka Kokemäen joen rannalla.

kin muutamia kuopalle laskuneita hautoja, mutta kansakaan ei tätä sano venäläiskalmistoksi, vaikka arvelee siinä hautausmaan olevan. Kumpua on sen toisesta päästä vähän kaivettu ja kerrotaan että sitä on löydetty luuta; muuta ei siitä tiedetä. Olen taipuvainen luulemaan, että Kalmakenttä on pakanuuden aikainen hautausmaa, joka kenties povessaan kätkee niiden ihmisten jäännökset, jotka sen vieressä olevalla korkealla ja laajalla, kivivarustuksilla ympäröidyllä kalliolla ovat itseään puolustaneet.

Täältä palaamme suureen Riekkalan saareen, jossa tapoamme pari kalmistoa, jotka ehkä ovat pakanuuden aikaisia.

3. Thakolan kylässä Nuoriniemessä, pitkän Tokkerlahden rannalla on kumpu, josta, perunakuoppia siihen kaivettaissa, oli löydetty luusirujuja,

joukko pieniä metallisorkkoja ja renkaita sekä myöskin kertomuksen mukaan vanhoja rahoja. Näistä en saanut mitään käsini, sillä löytäjät olivat pois muuttaneet tältä paikkakunnalta ja arvelivat kertoajat, että löytökäsit olivat hävinneet jo ennen heidän muuttoaan. Tämäkin kumpu on nykyään melkein kokonaan pelloksi tehty. — Myöskin on Nyckylän maalla, Juhana Tuomaisen metsämaassa tavattu ihmisen luuta. Miltä aialta?

4. Noin puoli virstaa Nuoriniemen kummusta itään päin on Tukianmäen kylässä Malisen talon pellolla kumpu, jolla vanhoista aiaista asti on ollut nimenä Kalmistomäki. Tästäkin sanotaan luuta esiin tulleen, kun siihen oli perunakuoppaa kaivettu; muuta ei siitä ole löydetty. Tämäkin paikka on nyt pellona ja sen vierellä on korkeallinen kallio, jota

Linnamäeksi sanotaan, vaikk' ei sinä näy mitään ihmiskätkön tekemiä varustuksia. Warmuudella ei voi päättää, minkä aikainen hautauspaikka on tämäkin Kalmistomäki. Ainoastaan se seikka on minua johdattanut tätä pakanuuden aikaiseksi otaksomaan, kun eivät seudun asukkaat sitä sano venäläiskalmistoksi, ninkuin niitä paikkoja, joissa sellainen kalmisto on ollut tahi on vieläkin olemassa.

5. Sympölään kylässä, joka on noin 4 virstaa Sortavalan kaupungista etelään päin, on Martti Tiäksen kartanon vieressä kalmisto. Tästä oli noin 40 vuotta sitten löydetty "luuta, solkia, pitkiä helmiä ja hopeaisia tipoja;" kuten kertoajat sanoivat. "Tipat" eli "tipot," sanottun olleen ikäänkuin puolukan lehtiä, hopeasta tehtyjä. Nämä esineet, jottei ja aikoja sitte ovat hävinneet, löydettiin kun mäki kumpua pelloksi kaivettiin. Samaa kumpua löytöpaikan vierillä on vielä kaiva-

44 matta mainitun Tiaisen rühen ympärillä ja alla.

6. Samassa Hympölan kylässä lähellä edellämmainittua paikkaa Kukon talonmaalla on nykyään petäjä kasvava kumpu, nimeltä Kalmista. Tästä ei tiedetä mitään muuta, kun että tuo nimi on kummulla eli mäellä ollut vanhoista ajoista asti. Molemmat viimeksimainitut paikat ovat niemikkeellä lähellä Laatokkaa.

7. Otsoisissa, lähellä Jaakkiman rajoja, kerrotaan myöskin olleen kalmista (paitsi venäläiskalmistoa) Heikurisen mäellä. Tästäkään kalmistosta ei tiedetä tuon enempää; eikä tiedetä varmuudella paikkaakaan, missä se olisi ollut. Arvelta sopii, että se olisi ollut pakanuuden aikainen, koska tässä kylässä vieläkin on kreikkanuskoisten kalmista.

b) Muinaislinna.

Historiamme kertoo, että silloin kuin Ruotsalaiset tulivat Karjalaan ja Suomen veden pohjaan linnan istuttivat, oli Karjalaisilla "vanha linna Käkisalmella." Linnoitus Käkisalmella ei suinkaan ollut Karjalaisten ainoa varustuspaikka Laatokan rannoilla, vaikka tämä yksin on tullut historiassa tunnetuksi ja muut ovat unhotukseen jääneet.

Kuten tiedetään, olivat muinaislinnat kivivallseilla varustetuita korkeita kallioita tahi saaria usein sellaisissa paikoissa, että vihollisen oli vaikea niitä lähestyä! Tällaisia linnoja on Portavalan kihlakunnankin edustalla useampia, joita

1) Muinaislinnaista on myös kirjoitus Åbo Tidningarissa; sen kirjoituksen, sekä muutamien Ruotsalaisten muinaistutkijain arvelujen mukaan, olen laajemmin kirjoittanut muinaislinnaista kertomuksena Wehmanin kihlakunnan muinaisjäänneistä.

nyt lähemmäs katsastamaan.

1. Rautalahden (Rautalahden) kylän mailla, lähellä Laatokan rantaa on korkea ja jyrkkä käseinäinen kallio nimeltä Linnamäki. Tämä linna ei kuitenkaan näytä olleen aivan vahvasti varustettu, sillä tuskin voipi enää erottaa, että siinä on ihmiskasilla rakennettuja varustuksia ollut.

2. Toinen samollainen Linnamäki-niminen korkea mäki on Kiislahden kylässä Mikko Limataisen maalla, 1 viiristä Laatokan rannasta. Tätäkään mäkeä, joka muuten on avarampi ja sivut loivemmat ei näy mitään varustuksia, vaikka se linna-nimisiä kantaa.

3. Manterella on vielä kolmaskin muinaislinna nimeltä Paaslovuori. Tämä on Lukolan järven ja Tohmajoen välillä aivan maantien vierellä. Paaslovuori on yli 20 sylvä korkea, aivan jyrkkä-syrjäinen kallio alavalla maalla; ai-noastaan kaakon puolelta voipi vuo-

rellen nousta ja sielläkin on rinne sangen jyrkkä. Kun tuota jyrkkää polkua myöten nouseaan vuorelle, on nousijan vastassa vuoren kaakkaispuolisella syrjällä, kal-lion koroituksella pyöreä raunio micheen nostonnaisista kivistä, noin 5-6 s. lapitsematonta. Näyttää siltä kuin olisi tässä ollut pyöreä torni tahi joku muu suurempi kivilatomus; kivien seassa on palaututtakin kiveä. Tästä rauniosta sekä luoteesen, että etelään päin näkyy kiveystä, ikään kuin hajonneen kiviainan jäännöistä. Noin 10 sylvän päässä ensin mainitusta pyöreästä rauniosta etelään päin on toinen melkein samollainen raunio - tornin sijal(?) ja siitä jatkuu epäselvä kiviainan jäännös eteenpäin. Yleensä näkyy kallioilla ^{näkyy} muurin jäännöistä noin 25 sylvä. Kansat tietää Paaslovuoresta kertoa, että siinä on ennen ollut venäläinen kirkko (ei säässynä)

^(että) ja Venäläiset siitä ovat Ruotsalaisia pommittaneet. Kallion korkeimmalla kohdalla on lähde tahi vesikuoppa, jossa sanotaan olevan kirkon kellot ja paljo muita aarteita; kalliotta ja sen ympäristöltä sanotaan paljo sotaraseita ja "muitakin kaluja löydetyn." Myöskin kerrotaan, että Taaslovuudessa on nähty kirjoitusta, mutta nyt se ei enää ole näkyvissä.

Paitsi näitä mantereella olevia muinaislinnoja, on saaristossa samallaisia koko joukko, joita nyt käymme tarkastamaan.

Tulolan saaren ja Riekkalan saaren välisestä salmesta pistäytyy väreksi-mainittuun saareen pitkä ja kapea Tokkerlahti. Tämän lahden suu näyttää ennen olleen tärkeä paikka, sillä se on ollut vahvasti linnoitettuna.

4. Linnamäki. Tukianmäen kylän edustalla, edellämainittuun Tokkerlahteen pistäy-

vällä niemekkeellä on noin 35-40 syltä korkea, osaksi kallionen, osaksi muuttainen kumpu nimellä Linnamäki; mäen rinteet ovat jotenkin jyrkät, mutta niitä myöten voipi kuitenkin maalle kiiveta muilta sivuilta paitsi pohjaispuolelta, jossa kallio kohoaa melkein pystysuorana. Linnamäen päällys on melkein tasainen, noin 40 syltä etelästä pohjaiseen, 20 syltä idästä länteen. Niissä kohdin, missä rinne on loivin, on rinteiden ja tasaisen päällystämisen rajalla muuria; itäsyrgällä on kaksi noin viiden sylvän pituista kivimuurin kappaleita; etelä-syrgällä eli lahden puoleisella sivulla on 10 syltä muuria ja länsi-syrgällä 8 syltä. Muurit ovat matalanmoiset; harvassa paikassa ylettyvät kahden kyynärän korkeudelle, mutta ovat siitä merkittävät, että ne ovat rakennetut muusta ja pienistä kivistä. Tällaista rakennustapaa en ole minikään muun muinaislinnan muureissa huomannut. (Kf. kuva 2.)

5. Linnasaari. Noin 200 syltä Linnamäestä etelään päin on Linnasaari keskellä

Tokkerlahden suuta. Tämä on noin 35-40 syltä korkea kallio, noin 50 syltä ristinsä mitaten. Kallion rintet ovat niin jyrkät, että toin tuskin niitä myöten muutamista kohdista voi piä kiiveta kalliolle; ainoastaan itä eli Laatokan puoleinen syrjä on loivempi ja sillä puolella onkin portti linnoitukseen. Jyrkkäin rinnetten jatkona on Linnasaarella. Kin vahvat kivimuurit. Koillispuolella on ensinnäkin 52 kyynärää pitkältä 4 kyynärää levyistä, 2 kyynärän korkeista muuria laadottu suurista kivistä. Sitte seuraa 16 kyynärän pituinen korkeampi ja jyrkkä kallion yllennys, jolla ei ole muuria; siitä alkaen on taas itä ja koillispuolella kaaren muotoinen muuri suurista kivistä 48 kyynärää pitkä, noin 3 kyynärää korkea. Sitte on 6 kyynärän levyinen portti ja siitä taas jatkuu 45 kyynärää pitkä vahva muuri kaaren muotoisesti; seuraa sitten 18 kyynärää pitkältä muuritonta kallioa ja niin tullaan Linnasaaren

lounaissyrgällä olevaan syvään kallion rotkoon. Tämä rotko eli syväne on noin 60 kyynärää pitkä 23 kyyn. leveä, jonka kumpasellakin puolella on noin 20 kyynärää kor-^{2 15 jaloja} kea melkein pystysuoraan kohoava kallioseinä; rotkon molemmat päät ovat avonaiset, taikka niissä ei ole kallioseinää, mutta niissä kumpasellakin päässä on monen syltä laajiinen kivisaunio kootuista kivistä; rautot ovat nähtävästi syntyneet rotkon päissä olleista korkeista muureista, jotka ovat kaatuneet. Tämä kallion rotko on ollut erinomainen varasto huone taikka suoja-paikka niille, jotka eivät ole muureilla taistelleet. Muurien ympäröimältä kalliolta laskee rotkoon loivempi kohta, josta nähtävästi on sinne kulku-aukko ollut. Muurissa olevan portin ja tämän aukon välillä onkin tanner muutaman kyynärän leveydeltä tasainen, niin kuin vanhan tien kanta. — Linnasaaren jyrkällä luoteissyrgällä, joka on Tokkerlahden perään päin ei ole muuria. (Kf. kuvia 3).

52 Tokkerlahden suun etelärannalla, vastapäätä Linnamäkeä on Pohjukskylän edustalla erinomaisten korkeaa ja jyrkkää Piuttavuori, jolle sanotaan seitsemän kirkkoa näkyvän; tällä mäellä ei näy mitään ihmisten rakentamia varustuksia, mutta jo itsestäänkin on se ollut vahva puolustuspaikka. Tämän, tuskin puolta viirstaa leveän lahden suu on siis ollut sargen vahvasti varustettu: sen pohjaisrannalla Linnamäki, keskellä lahtsa Linnasaari ja etelärannalla Piuttavuori.

6. Hüritsaari Noin viirsta matkaa Linnasaaresta itäänpäin on Tulolan salmessa pieni kalliosaari nimeltä Hüritsaari, jossa myös näkyy vähä kivimuurin eli vallin jäännöistä. Tästä saaresta ja sen ympärillä olevista kareista on paljo kiviä viety Pietarun ja luultava on, että Hüritsaaren muuritkin ovat saaneet sinne matkustaa.

7. Lieritsaari Parolan kylän edustalla samassa Tulolan salmessa on noin 2 viirstaa

53 pohjaiseenpäin Hüritsaaresta. Tämä on kallio, noin 30 syltä ristinsä mitaten, 6-7 syltä korkea veden pinnasta. Lieritsaarikin on varustettu kivimuurilla, jonka piiri on noin 30-40 syltä pitkä, paikoin jo hajalle vierinyt, mutta paikoin vielä parin keynnärän korkeinen, suurista kivistä ladottu. Lounaispuolella¹⁾ on muurissa noin 3 keynnärän levyinen portti ja sen vieressä - muurin sisäpuolella - on seinäin rauniot, jotka piirittävät noin neliösylien suuruisen alan. Näyttää nünkuin olisi tässä ollut erityinen suojus "portin vartiolla." Tällainen portin eduskhuone on myöskin seuraavassa muinaislinnassa.

Tukianmäen ja Parolan kylän välillä Reus-
so Kalliolla, sanotaan myös ennen näkyneen "Kivipataria" eli muurin jäännöistä, mutta siitä ei ole enää juuri mitään nähtävänä.

8. Niemenmäen linna. Siirrymme nyt Tu-

1) "Soloiniskassa eli linnussa," sanoi opas.

54 Nolan saareen. Tämän itäseyrjällä, Putsin-
lahden kylän kohdalla pistäytyä Laatokkaan
laajanmoinen niemi, jota sanotaan Niemen-
mäeksi; niemellä on laajanmoinen niemi, jota
sanotaan moniloukeroinen metsää kasvava
kallio, joka järven puoleisilta reunoilta on
varustettu valtavilla kivivalleilla. Kallion
rintet eivät ole aivan jyrkät, ainoastaan
^{puoleinen ja osa pohjais-puoleisista}
lannan ~~tahinmaan~~ ^{puoleinen} seyrjä ^{to} kohouu
melkein pystysuorana. — Loivanmoinen rin-
teen ja laakeamman kallion ^(päälystän) rajalla on
itäpuolella 40 kyynärää pitkältä 2-3 kyynä-
rän korkeista, 3 kyynärän levyistä kivimuu-
ria, ladottu isoista kivistä; tämä muurin
osa on melkein suora; sen päässä on 3 kyynä-
rän levyinen portti ja tästä taas alkaa
57 kyynärää pitkä muuri, kallion eteläseyr-
jällä, tehdessä melkein suoraa kulman en-
simmainitun muurin osan kanssa; tämä
eteläpuoleinen muuri on paikoin 3 kyynä-
rän korkeista. En ole yhdessäkään muur-
sa muinaislinnassa tavannut niin korkeaa

55 muuria kuin tämä. Tämän muurin kappale on
melkein suora ja sen päästä alkaa taas noin
10 kyynärän pituinen, matalampi ja paikoin
jo aivan hajalle rapistunut muuri kallion
lounaisseyrjällä; tämä muuri päättyy kal-
lion jyrkkään länsilaitaan. Viimeksimain-
ittuun muurien kulmuksessa on toinen parin
kyynärän levyinen portti, jonka edustalla-
linnoituksen sisäpuolella on vierokkain kah-
den "vahtikappelin" ^(eli portti varuksen) rauniot; kumpikin rau-
nio peittää runsaan neliön-sylen laajuisen
alan, ja selvästi voipi nähdä, että nämä
ovat syntyneet hajonneista seinämistä.
Kallion ^{kaikkien} ~~länne- ja pohjais-~~ seyrjällä ei ole
muuria, vaikka kallion rintet tällä taholla
ole jyrkät. Tällä seyrjällä on ainoastaan
noin 30 kyyn. pituinen muurin kappale, joka
ei ole missään yhdistyksessä muuhun muu-
riin, eikä kallion reunaanakaan kanssa
yhtäsuuntainen. (Kuva 4).

Niemenmäen linnan juurella on sivulla
40 mainittu Kalmakenttä ja toisella

puolella sitä pientä lahdelmaa, joka tämän niemen eroittaa Tulolan saaren kapeesta on jaatisen kalmista, josta on muinaiskaluja löydetty. (s. 39).

9. Lapinlinna eli Hulkonvuoren linna.

Runsaan virstan levyinen ^{liike} lahti eroittaa edellämainitusta Niemen linnasta Mõntsölän kylän ja Mõntsölän salmen vieressä olevan Hulkonvuoren, jolla samanniminen muinaislinna sijaitsee. Tätä linnaa sanotaan myöskin Lapinlinnaksi, vaikka tämä nimitys kuuluu olevan ehempi harvinaisen.

Hulkonvuori on kallio, joka mantereen puolelta kohoaa aivan loivana rinteinä; Laatokan ^{eli Mõntsölän salmen} puoleiset sivut ovat jyrkemmät. Muurit eli kiviaidat tällä kalliolla eivät näytä olleen vahvat; ne ovat nyt melkein hajallaan, mutta niiden tilalla olevista kivistä päältä ovat muurit olleet tuskin kynnärän korkeiset; ei ne myöskään ole kalliota pürittäneet kaikilla suunnilla.

Kallion päällystän itä- ja etelä-puolella, eli Mõntsölän salmen ja Laatokan puolella on noin 37 syllä pitkältä kaarevan matalan kiviaidat jäännöistä. Länsi-syrjällä on noin 26 syllä samallaista jäännöistä. — Hulkonvuoren edustalla on ^{Papin} saari, jossa ennen on ollut kreikkalaisen saässynä ja nyt vielä on hautausmaa. ^{(Kuva 5).} Mõntsölän asukkaista on suuri osa kreikkalaisia uskoksia.

10. Mäkisalonlinna Mäkisalonsaarella, joka on itäisin Sortavalan saaristoon kuuluvista suuremmista saarista, kohoaa korkea ja jotenkin jyrkkä rinteinen kallio, jolla näkyy jäännöksiä muurista eli kiviaidasta; tämäkään muuri ei näytä olleen tuskin kynnärää, puolta toista korkeampi.

Lähellä Mäkisaloa ovat pienet saaret, Ojajatsaari, Lapinsaari ja Kaarnetsaari; viimeksimainitussa on kallion luo, jossa on "pahoina aikoina paassa ollu." Tuutsaaren ja Honkasalon menässä on silutä veden sorvaamia koloja, "kuien kattiloita" kallioissa.

Mainittakoon tässä myöskin mitä Knorring Gamla Finland:issaan kertoo Sortavalan muinaisjäännöksistä. Hän sanoo: "Täällä on useita ~~metelinkaurat~~ Metelin kaurat, Jättiläishautoja. Lahen kylässä sanotaan sellaisesta haudasta löydetyn ihmisen pääkallo, joka oli ollut kaksi kertaa suurempi tavallista. Huorten huipulla ja erittäinkin Laatokan saarilla löytyy jäännöksiä muinaisista pienistä Lappalaisvarustuksista, Lapeen Rauniot ja Linnat ne ovat neliskulmaiset, avaruudeltaan 4-5 syftä, rakennettu suurista kivistä. Kuningaanhaminassa on vierokkain 6 silcää koloa kalliossa, joista kaksi on 2 kyynärää läpitemitaten."

Mitä tulee Knorringin kertomukseen muinaislinnain suurudesta, niin edellisestä kertomuksesta olemme nähneet, ettei se ensinkään pidä paikkaansa; nimitystä "Lapeen rauniot" ei nykyään ainakaan Sortavalan seuduilla käytetä. Kertomuksia suurista luista kuulee melkein jokaisessa kihla-

kunnassa, mutta niin hämäröitä, ettei niihin voi luoda juuri mitään huomiota. 59

C) Maakuoppia

Epäselvänä lienee vielä muinaistutkijoillekin meidän aikakautteen ja meidän tarkoitukseen kuuluvat ne maakuopat, joita tässä kihlakunnassa yltyleensä runsaasti tavataan metsämaissa. Ne ovat tavallisesti, niin maatumena kun ne nyt ovat, 2-4 kyynärän syvyisiä, 3-7 kyynärää läpitemitaten; muutamissa sellaisissa on kuonaa, palanutta kiviä ja hiliä; kerrotaan, että on jossakussa kuopassa eläinten luutakin tavattu. Niitä on jokaisen kylän, jopa jokaisen talonki mailla ja niiden ^(kaikkein) luotelemineen olisi ^{yhtä mahdoton} ~~epäilemättä~~ ^{kuin ehkä} ~~avain~~ hyödyllönkin. K. - Kun kansalta kysyy mikä tarkoitus on tuollaisilla kuopilla ollut, sanovat muutamat niitä sitten tahi muiden metsän eläinten pyyntikuopiksi, muutamat

60 mauriskuopiksi, toiset arvelevat että ihmiset ovat niissä sotia paossa olleet, toiset taas että niissä olisi hiiliä pottettu ja muutamat tuumivat, että niissä olisi rautaa valmistettu. Mitään erityistä tahi yleis-tä nimeä en kuullut tuollaisilla kuoppilla olevan.

Mainittakoon tässä mitä M. A. Castren arvelee tuon laatuisista maakuopista:

'Toisia Lapinkaudon nimisiä lappalaisia muinaisjäänneksiä hän (Castren) tapasi Kajaanin seuduilla ja Venäjän Karjalassa. Tarinan mukaan ne ovat olleet Lappalaisten asuntopaikkoja, ja Castren sanoo tavanneensa senlaatuisia teltoja eli asuntoja Lapinmaan metsätönnössä osissa. Nuo asunnat ovat keonmuotoisilla, puista, kivistä ja turpeista tehdyillä katoilla varustettuja kuoppia. Inarissa ovat lammasketät vielä sellaisia ja tarinan mukaan

ovat lapinkaudat Pohjois-Suomessa ja Karjalassa aikanaan olleet samallailla katoilla varustettuja. Näiden lapinkautojen pohjalla tavataan hiiliä, tухkaa, palaneita kiviä, rautaharkkoja, valkeassa pilaantuneita rautaesineitä y. m., josta selvään huomaa, että ne todellakin, kuten tarina väittää, ovat olleet asuntoja.

Kolmas laji muinaisjäänneksiä on kuoppat, joita Lappalaiset tarinan mukaan pyysivät peuroja. Castren ei ollut niitä itse nähnyt; mutta huomauttaa, että ne ovat isompia kuin äsken mainitut lapinkaudat ja joskus varustetut puuseinillä, josta hän katsoo luultavasti että "Suomessa olevia kivihautoja on käytetty samaan tarkoitukseen." Sellaisia muinaisjäänneksiä kuuluu löytyvän Kimmingin kappelissa sekä Willan kylässä Kesälahdella, ehkä

myöskin Lihakajoella." 1)

Vanhat ihmiset Karjalassa vielä muistavat, että ennen ovat kalliimmät ihmiset asuneet katoilla varustetuissa maakuopissa, joita sanotaan maamaikiksi ja paikoin Karjalassa vieläkin käytetään maamaikkia saunainaja navetainaja. Mahdollistapa kyllä, että nuo lukuisat maakuopat ovat oleet ihmisasunnoita, varustettuina sellaisilla katoilla kuin edellä kehoitettiin. Mutta Lappalaistenko vai Karjalaisien asunnoita? Ehkäpä kumpastenkin.

Sortavalan pitäjässä on maakuoppia runsaasti Rytyn kylän mailla, vaikkapa tämä kylä on tullut vasta myöhemmin asutetuksi. Jamsin on Hymjölän maissa kuoppia, joita asukkaat "hukanhaudoiksi" arvelivat. Loanan eli Haapalammen talojen maissa olevia kuoppia arvelivat monet tervahaudoiksi tai nauriskuopiksi.

1) *Waluja* 1882 s. 376.

d) Lyylitettyjä puita

Taikausko näyttää näillä seuduilla olevan vielä vahvasti vallalla sekä lutherin että kreikan uskoisissa asukkaissa. Tähän on luonnollisesti syynä se alhainen sivistyskanta, jolle tämän seudun asukkaat kovien kohtaloitten vallitessa ovat jääneet. Edellä on jo mainittu kuinka Venäjän papitkin valittivat kreikan uskoisten Karjalaisien suurta taikauskoisuutta ja samalaisia valituksia on myöskin kuulunut lutherilaiselta papistolta, eikä ole vieläkään nuo pakanuuden aivoilta asti säilyneet tavat hävinneet kansasta. Lähleitä, koskia, kiviä ja kasvavia puita "lyylitellään", kuten täällä sanotaan, ja nulle uhraataan. Vanhoja sääsynän sijoja ja kalmistaita pidetään pelottavina paikkoina ja ukonstallat ovat välttämättömiä lähes jokaisessa perheessä taikojen tekemistä

64 varten. ~~Kun edempänä tullen vähä ker-~~
~~tomaan taikataroista, tässä vaan luet-~~
~~telen Sortavalan pitäjässä olevat uhrikuusi~~
~~eli hyytelitettävät puut.~~

Sortavalan kaupungin ja Lahden kylän
välillä, ~~Rapin rannalla~~ on ikivanha hyy-
telitelly honka, jonka juurelle vieläkin
uhria kannetaan. Suuren Tulolan rannas-
sa on kaksi suurta uhrikuusta, joita yli-
muistoisista ajoista asti on pidetty suures-
sa arvossa. Mäkisalossa oli myös ollut
vanha uhripitäjä, mutta Matti Jaatinen
oli sen kumoon hakannut. Tätä pidet-
tiin erinomaisen rohkeana tekona.

Katajakannassa Kannaksen kylän mail-
ta seisoo vanha lakkapäinen hyytelitelly
pitäjä. Kylän yhteisenä turvana on
myöskin Thakselan kylän peltokummut-
ta vanha lakkapää uhripitäjä. Kuok-
kalan niemen kylässä on Mörskyn ta-
lon pellon keskellä ikivanha uhrikuusi
jota vieläkin ahkerasti palvellaan.

On tietysti vielä useita muita vähä arvoi- 65
sempia hyytelityspuuta, mutta edellämainitut
ovat seudun mainioimmat ja niitä käyvät
toistenkin kyläin asukkaat tervehtimässä.

5. Malamo.

Noin 40 virstaa Sortavalasta on kaunis
Malamon saaristo laajassa Laatokassa; ulappata
aukeata ulommaisten saarten ja Malamojen¹⁾
välillä on noin 25 virstaa. Pitkä ja laakea,
korkeain kallioiden vierustama lahti pistäytyy
Sortavalan puolelta Malamon pääsaareen ja tuon
lahden perällä ihanain puustojen ja puutarhain
ympäroimänä on Malamon vanhan luosta-
rin uhkeat ja rikkaat rakennukset, kullat-
ta kiiltävät ja hopealta hohtavat kirkot ja
kappelit. Malamon saaristossa on 11 idempää
saarta ja kuusi joukko pienerupia. Näiden
nimet ovat Malamo, joka on noin 30 virstaa ym.

1) Klaus Laatokan rannikolla puhuu usein Mala-
masta monikossa, esim: "mennään Malamoihin"; meri-
kitten killä, että on useita Malamaita.

järviin, käsittäen 6915 tympin alaa
maata; Moskoinen, Mäkerikko, Jalaja,
Puutsaari, Sykyä, Lempaala, Pyhityp-
saari, Pajannainen, Ristisaari, Rautave-
räjä y. m.

~~Antamat~~ historialliset tiedot Malaman
~~muut~~ Olamne tähän muutamia historialli-
sia tietoja Malaman luostarista, siellä toimitetus-
ta Menäjän kielisestä kirjasta: Balaatkin
Motkamblyk (18864).¹⁾

Portovalan pappi Samuel Alopau on
kirjoituksessaan Karjalasta arvellut, että
Malaman Saarella ennen on oleskellut
"nomadeja", jotka asuivat luolissa lähellä
rantoja. Muorissa onkin ennen huomattu
kummallisia merkkejä, vaikk'ei kukaan
näitä silloin tutkinut. Sitte asui Mala-
massa Slavitaisia (eikä Karjalaisia), vaikk'
ka viholliset taisi maan valloittivat sen.
(Kuo viholliset olivat luonnollisesti Suomalai-
sia ja Ruotsalaisia).

Malamo on ikäänkiin pohjaismaiden

¹⁾ Nämä tiedot on maisteri J. Salenius hyväntaku-
teisesti suomentanut.

Athos, joka kauan oli erillään mailman
melkseistä ja matkustavaisten tieltä, kunes
v. 1843 häyryaluksia alkoi liikkua Laato-
kava.

Tarunsekkainenaikakausi vuoteen 960 asti.

Kun Kristin usko rupesi pohjan perillekin
tunkeutumaan, käytti se ensin intoaan verbi-
kin näitä paikkoja vastaan, jotka olivat pa-
kanuden keskuksina. Kerrotaan, että Ma-
lamassa ennen on ollut epäjumalan hu-
ne, johon kansa mantereelta asti tuli uh-
raamaan Slavidaiselle epäjumalalle, jon-
ka nimet olivat: Perun, Meles, Wolos ja
Mal. Kun "mo" ischoran kielessä merkit-
see samaa kuin suomalaisen Dana maa,
on siis Malamo sama kuin Wal'ille pyhi-
tetty paikka eli maa. - Jo Skythalaisten
ja Slavilaisten apostoli Andreas kävi
Malamossa, pyhitti sen ruoret kivisellä ris-
tillä, kävitti pakanain temppelin sekä
käänsi uhripapit ja Saarella asuvat pa-
kanat Kristin uskaan. Sitte Malamo

oli jonkinlaisessa liitossa Naugorodin kanssa. Malamossa, näin kuin Naugorodissaakin oli oikeustoja, hallitusmiehiä, omia naisia rahoja, huoneita, aluksia, linnaituksia ja kiivun ~~hakattua~~ hakattua kirjaitusta. Usein tulidinne muuolta paikaltaisia turvaa etsimään. Uskonto Malamossa oli edelleen slaavilainen ja jo v. 960 siellä oli joku munkkien veljeyshauta sekä igumeris. Tämän veljeyshaudan perustajat olivat Sergei ja Hermani (eli Jermani), jotka sinne olivat tulleet idästäpäin. Nämä ennustivat monia tulevia asioita, muia muassa senkin, Ruotsalaiset v. 1611 valloittavat Malaman Heidan luunsa olivat sitte milloin Malamossa, milloin Naugorodissa?!

1) Sergei ja Jermanin tommu säilytetään nykyään Malamon luostarin pääkirkon alla olevassa hautausmaassa hopeaisessa ruumien arkussa, joka on noin 4 kyym. pitkä ja 3 kyym. leveä. "Rauhoittajien" tuli palaa arkuun päässä Jumalan äidin kuvan edessä ja arkuun kahden puolen on summittomaa suuria hopeaisia kynttiläjalokkia, joihin juhla-

Muutamet historioitsijat ovat arvelleet, että Malamon luostari perustettiin vasta pyhän Olga:n tahi p. Mladimirin aikoina.

Aikakausi 960-1715.

V. 1164 voittivat Venäläiset Ruotsalaiset Laatokan rannoilla. Tuottuneina tästä pottivat ja hävittivät Ruotsalaiset munkkien puolet majat Malamossa. Sergei ja Hermanin luut olivat silloin neljännen kerran Naugorodin korjatut, mutta 11 p. Syyskuuta v. 1179 tahi 1180 ne kaivettiin syvään hautoon Malamossa. Sihen asti oli Malamon luostari Pyhän Kolminai-

tilaisuudessa palavat valssikynttilät asetetaan. Pietarin Paavalin juhlassa Heinäk. 11 p:nä kannetaan Sergei ja Jermanin arkkua ympäri luostaria juhlasaatoissa. Kesällä 1882 tahi eriä vaimo tuollaisessa juhlasaatoissa ryömiä kannettavan arkuun alalle, mutta tullaantui väen tungoksessa niin pahasti, että heikki oli vaarassa.

Suuden luostari, vaan siitä saakka
Kristuksen kirkastamisen luostari.
Tarton rauhan jälkeen (v. 1348) oli
luostari jo jonkin moisessa kukoistuk-
sessa ja ainakin jo v. 1555 oli luosta-
rilla kivikartanot, jotka olivat kauniit-
ta varoilla rakennetut.

V. 1578 Helmikuun 30 p. Ruotsalaiset
taas tulivat Malamaon ja tappoivat 18
munkkia sekä 16 palvellemaa veljeä.

V. 1581 oli luostarissa ruttotauti, joka
surmasi 37 munkkia ja 47 alokasta
(novitius) ja kohta sen jälkeen viholliset
taas pottivat luostariin. Yksi osa munkkis-
ta pakeni silloin Antonief-Dimski
luostariin; toiset pöivät Malamaon met-
sissä ja ratkoissa ja jotkut näistä ra-
kennivat pieniä majoja metsiin ja vuori-
lejoissa elivät erakkoina. Tuollaisia
erakoita on Malamassa ollut nyky-

aikoihin asti¹⁾. Vielä yksi Malamaon hävitys²⁾
mainitaan tapahtuneen vähä ennen Täys-
sinän rauhaa. Sen suuriruhtinas Feodor
Ivanovitsch rauhan jälkeen lähetti
päälliköitä Kakisalmeen, lähetti hän-
sinne piispojakin (pappeja) vahvis-
tamaan oikeaa uskoa Karjalassa.
Sikä Feodor Ivanovitsch etiä Boris Go-
denoff antoivat kruunun varoilla ra-
kentaa uudestaan Malamaon luostarin lau-
gennaita muuria ja vahvistivat siise-
vanhat oikeudet ja edut. Dimski luosta-
rin maai myöskin annettiin Malamaon
kunnas Malamaon luostari ennätti kuts-

¹⁾ Yksi erakkomaja on vielä nähtävänä lähellä
Kadunista "Kaikkien pyhäin kirkkoa", joka on noin
 $\frac{1}{2}$ viisoston päässä pääluostarista. Majan seinät ovat
noin sylvän pituiset, veistämättömistä hirsistä kyy-
hälyt. Majan yhdessä nurkassa on pieni uuni,
toisessa nurkassa pieni pöytä ja näiden välillä
seinässä jalan korkeinen akkuna; toisella
seinällä on lepolaavikko. Tässä majassa oli
eräs Nikolaud-niminen munkki elänyt 25
vuotta muiden ihmisten seuraa pitämättä. Hä-
nen repaleiksi kulunut kaapussa ja ruokous-
hausat ovat vieläkin näkin seinällä.

12 Luvun talonpoikia tiloiheeseen.

Malamasta levisi luostari-elämä ympäri pohjanperää. Tällä aikakaudella ilmestyi Sordopolin puolelle 12 piouta luostaria (skum), jotka olivat Malamow munkkien perustamia ja kuuluivat Malamow Igumenin peräkkäisannon alle. Kun vuonna 1523 luostarin tilusten tarkastelu päätettiin toimeen, oli luostarilla 537 taloa (gbops) ja 159 saskenia maata seuraavissa pitäjissä: Sordobolski, Rautski, Salminski, Pigojariski, Jaskiruareski ja Sakalski. Gorodenski-pagostalla oli luostarilla yksi kylä, jossa oli myöskin luostarin kartano Ladoscha maalla matkustavaisiin munkkia varten. Toinen luostarin alle kuuluva kylä oli Korvaisinski-pagostalla. Karelassa eli Häkisalmenella oli myöskin luostarin huoneita. Luostarin talonpojat Starjalassa suotettiin

1) Luultavasti kaikissa näissä Sortanalan kappaleissa, joista edellä on mainittu, oli pieni luostari eli munkkien asunto.

makrujen vähenystä ja muutamia 13
muuta etuja v. v. 1507 ja 1534; samoin
v. v. 1578 ja 1585.

Jatkallisesti kerrotaan edellä mainitussa teoksessa kuinka Ruotsin kuningas Mauno Lichokko v. 1371 joutui haaksirikkaan Laatokalla, mutta pelostui Malamoon, jossa kohtaa sen jälkeen kuoli. Luostarin hautausmaalla on vielä kivitaulu edellä mainitun kuninkaan muistoksi.

V. 1611 hävittivät Ruotsalaiset Häkisalmen ynnä monta muuta paikkaa mantereella sekä Malamow luostarin peräti.

1) Taulussa oleva kirjoitus kertoo, että tällä paikalla on haudattu v. 1371 maalle joutuneen Ruotsin kuninkaan Maunon ruumis, joka olti pyhän Rasteen ja Rasteessa nimitettynä Gregorius'eksi. Ruotsissa on hän syntynyt 1336 ja v. 1360 korotettu nauttimaan. Mauno ryhtäsi suurella sotajoukolla oikea-uskaisia menäläisiä vastaan ja kuljetti laivansa Laatokalle, mutta Jumala suojeli omiaan, hävitti hänen laivastonsa, niin että koko hänen sotajoukkonsa hukkui, mutta Mauno yksinään laudan avulla pelostui Malamoon, jossa munkit hänet irvoittivat; hän kääntyi kreikkalaiskaan ja kuoli kolme päivää sen jälkeen kun hän oli meren nädestä pelostunut.

Poltetun luostarin raunioille rakensivat valloittajat majaja, jotka seisovivat vielä 1696. Ruotsalaiset aikoina myöskin ~~hävitti~~ häiritä Sergein ja Hermanin luitten rauhaa, mutta kova tahti kauhistutti heitä niin, että jättivät luut rauhaan ja rakensivat rukoushuoneen mainittuihin pyhimysten haudaukseen. — Jotkun ajan jälkeen eräs mantereelta tullut Suomalainen kalastaja aikoi häiritä luota pyhää paikkaa, ja kaataa Andrean ristin, joka siihen oli pystytetty, mutta koko hänen ruumiinsa tuli hirveitä paisumia täyteen eikä hän päässyt liikkomaan pyhäin miesten haudatta. Hänet kuletettiin ensin Dairaana kotuunsa, vaan sieltä taas Malamaan rukoukseen syntiänsä anteeksi. Hän asettui ditte mainitun haudan lähelle asumaan, pystytti siihen ristin sekä rakensi rukoushuoneen uudestaan. Tämä rukoushuone seisoi vielä Helmikuussa v. 1717, jolloin Pietari suuri antoi Waskyn Kirikow-läzlaoderki-luostarin arkimandriitille Piznarkille Malaman luostarin uudestaan

rakentamisesta. Mainitun kalastajan jälkeläisetkin asuivat ditte Malamondaares. Sa, Kunnes Nasari-niminen igameni käs. Ri heidät muuttaa ja akkimassa pogostalle Skumolan kylään, jossa sen suun nimi Skukolja (?) vieläkin elää.

Kun vuoden 1611 hävitys kohtasi luostaria, korjattiin siitä Nougorodin luostareihin kuvia, pukuja, ristiä, kelloja sekä luostarin rahasto. Munkkeja pakeni Nougorodiin ja Pskovin luostareihin, mutta suurin osa meni rauhaan Laatokkaan ihmeitä tekevän Nikolain luostariin. Mutta puolalaiset hyökkäsivät Tihvinin kaupunkiin ja veivät sieltä suuren osan munkkien rahastosta. Munkit kylläkin Nougorodin metropolitatta Isidorilta pyypivät jotakin turvapaikkaa. Hän neuvoi heille Ant. nief-Dimski-luostarin, mutta sen munkit eivät tahtoneet ottaa Malamolaisia vastaan. Silloin Malaman munkkien esimies pyypsi tsaari Mikael Feodorovitshilta (v. 1618), että he saisivat ruveta Ladoshka-Masiljevskien

luostarissa asumaan, koska se oli autio.
Se oli lähellä vanhan Laatokan kaupun-
kia. Tähän pyyntöön saatiinkin suostumus
ja rahainso tähteilä Malamon munkit
rakensivat tuon luostarin uudestaan.
Mutta munkit nimittivät yhä edelleenkin
sitään ~~malamon~~ Malamon munkkeiksi, ja he
saiivat myöskin pitää ne entiset tilat,
jotka eivät olleet vihollisen valtaan
joutuneet.

Edelleen kertoo historikitsijamme, että
Ruotsalaiset olivat Laatokan rannalla
poltaneet temppelejä ja tappaneet sekä
pais ajaneet pappeja. Menojän usko säi-
lyi Suomessa ainoastaan keltalaisissa ky-
lissä, jotka olivat etäällä Laatokan ran-
nalta tai Ruotsalaisten vainoista.

Suomesta paenneet Kreikan uskoiset aset-
tuivat Tverin ja Novgorodin kuverne-
mentteihin asumaan. ¹⁾

Stolbovan rauhan jälkeen oli

¹⁾ Vertaa edellä kerrottua.

Malamon luostari kaavan aikaa kylmille
lä. - Lutherilaisten kiihko laimenei, mut-
ta kuitenkin he jatkoivat kääntymistyö-
tönsä Käkisalmen läänissä.

^{Aikakausi vuoden 1715 jälkeen.}

W. 1715 ilmestyi ukkasi Malamon loos-
tarin uudestaan rakentamisesta ja Maalis-
kuussa v. 1717 tuotiin 11 hevosella koris-
tukkia Malamon kirkkoihin Kirilov-loos-
tarista. W. 1783 alettiin rakentamaan kiivi-
rakennusta ¹⁾, ja 1797 lahjoitettiin Mala-
man luostarille Kymien kalavesi, sekä nüt-
tua ja mylly; munkkien lukumäärä tii-
n 30:si; 1811 antoi keisari Aleksanteri I
uuden asetuksen, jonka mukaan munk-
kia Malamossa sai olla 50, nimittäin 20
varsinaista munkkia eli pappia, 10 lau-
lajaa ja loput työmunkkia. W. 1821 y-
leennettiin Malamo ensimmäisen uokan
luostariksi ja sai taas uudet läänit.

¹⁾ Gamla Timland. s. 2 55.

Talutin.

K Kaikkiaan on Malamossa 14 kirkkoa ja 12 pöytäruokapaikkaa eli kappelia. Olleet niistä erinomaisen rikkaasti koristetut.

Talutin.

4) Konepajan kohdalla lahdesta käyvi vesijohto monasteriin kaikkien odien puutarhoihin.

78

M. 1882 ilmoitettiin Malamossa olevan 136 narsinaista, lähes saman verran munkkikokelaita, muutamia kymmeniä matkustanaisia munkkia, noin sata työmiestä, erinomaisti Suomen puoleisista pitäjistä, - niin että luostarin pöytä on joka päivä kävi noin 500 miestä. Sitäpaitsi käyvi luostarissa kesän aikana suuri joukko matkustanaisia, joita myöskin siellä ruokitaan*. Luostarilla on myöskin noin 60 hevosta ja itämainen lehmiä-karja.

Päitdi suurta puutarhan hoitoa ja maanviljelystä, jota munkit harjoittavat, on luostarista myöskin suuri työpaja, jossa munkit ja osaksi palkatut työmiehet tekevät kaikenlaatuaisia käsintöitä. Työpaja on niin suunnoinen, että Malamossa ukat ovat pari pientä käyryläinäkkinä itselleen rakentaneet. Sanalla sanoen, kaikki mitä luostarissa tarvitaan valmistetaan siellä. 4) Lokas munkkeja pidetään ahkerassa työssä, vasta narsinaiseksi munkiksi päästyään ikinä.

pääsenät he helpommalle, mutta ennen
40 vuoden ikää ei kenenkään suippo-
lokkaa vaiheteta tasalukiksi, ja jos alottel-
ijan elämä ei ole aivan ruhteelan, saapi
hään käydä suippopääni vauhaksi mieheksi.
Si, s. o. häntä ei yleensä takaan vartina-
iseksi munkiksi.

Jokello 2-3 aikana aamulla pidetään
tuostarin isossa kirkossa aamunmessu ja
sen jälkeen vielä neljä kertaa päivän ku-
luessa. - Pieni kirkon kuitenkin varsinkin
munkkikokelaita usein niin vaivaa vau-
h, että jäävät pois aamunmessuista. Sitä
varten on erityinen valpas torpastaja,
joka pitää vauhia, jotka ovat aamunmes-
sussa käynnin laimin lyöneet, ja jos yk-
si sen tekee useita kertoja, tuomitaan
tuollainen unikelko "tsajuttomaksi",
(ei anneta teetä) rikoksen mukaan tyhens-
mäksi tai pidemmäksi aikaksi.

Nykyisestä Malamon igumenista, jonka

nimi on J. O. A. Nafan, kertoi minulle eräs Ruskealasta kotaisiin oleva munkki, että hän on kasvatettu Pietarin löytölasten huoneessa, sieltä päin oli hän imetettävänä Linkerin maalla Toksovan pitäjässä, jossa hän myöskin oppi Suomen kieltä. Löytölasten huoneesta päästyään oli hän mennyt eräseen lukkosavottaan ja sieltä munkkikokelaaksi melamaan. Useamman vuoden täällä nuhteettomasti elettyään ja ahkerasti työtä tehdyään pääsi hän munkiksi ja sitte hurskautensa ja viikautensa avulla yleni mestariksi pääliriköksi.

6. Muistoja uudemmalta ajalta

a) Aarteiden merkkiä. Stolbovan rauhan aikoikin kuulunevat ne "kasnan merkit," joita tässä kihlakunnassa tavataan, sekä lukuisat kertomukset kätkeytyistä aarteista.

Edellä on kerrottu, että Stolbovan rauhan jälkeisen tämän kihlakunnan asukkaita seurat joukot muutti Venäjälle, kun Ruotsin hallitus tahtoi heitä lutherilaiseen uskontoon kääntymään. Kansa tarinoi myöskin, että sotain aikoina usein muutti näiltä seuduilta suomalaisia perhekuntia Venäjälle, saadaakseen siellä olla paremmassa rauhassa kuin syntymäseudullaan, jossa usein sota raivosi. Kuningaan kerrotaan, että Pietari suuri olisi kuuluttanut koko kyläkuntia Itä-Suomesta Venäjälle ja heidän sijaansa lähettänyt Kreikan uskoisia asukkaita. Nuo Venäjälle

1) Vertaa Salenius, Kreikanusko Suomessa s. 50.

muuttaneet Karjalaiset, — niin kertovat nykyiset asukkaat — kätkevät aarteensa, rahansa ja muut kalleutensa maahan, ja kätköjensä merkiksi hakkasivat kummallisia merkkejä kivien ja kallioihin. ^{Kuvat} ~~Kätkö~~ eli jäljennökset ^{kaikista} ~~niistä~~ aarteidenmerkeistä sanotaan olevan säilyneinä He. näjällä suurissa kirjoissa; toisten kertomusten mukaan ovat ne Solovetskin luostarissa, toiset taas sanovat niiden olevan Uudessalinnassa eli Nowgorodissa. Usein on näille seuduille ilmestyneet aarteiden hakijoita Menäjättä, milloin miehiä, milloin naisia. He ovat olleet kummallisesti puetuita, salamielisiä henkilöitä, muutamilla heistä pitkäät sauvat, joissa on ollut musta salaperäisiä merkkejä, toisilla taas paperikäärpäjä, joissa myös on ollut merkkejä ja kirjoituksia. Kun he ovat tulleet seudulle, ovat he kysyneet missä on sen- tai sen-niminen kallio, kivi, lampi tai muu merkittävä paikka; saatuaan tämän tiedää, ovat he saavoineen mitanneet seutua, ruvenneet kaivamaan ja pian on heillä ollut käsissä aarre, jonka saatuaan ovat hävinneet seudulta. Muutamissa paikoissa

ovat aarteidenkaivajat suoraan, kysymättä osanneet ihan sille paikalle, jossa aarre on ollut kätkeytyneenä. Kerrotaanpa vielä, että paikoin on aarre yöllä viety talon pihasta niin ettei talon asukkaat ole tiedäneet mitään; aamulla ovat vasta huomanneet, että pihassa, tahti kartanon vieressä on kaivettu ja mullistettu. Knorring mainitsee myöskin puheena olevista aarteiden etsijöistä ja sanoo että "toiset ovat löytäneet, toiset ei." 1)

Tämä aarre-asia on tosiaankin merkillinen. Kuulin luotettavain herrasmiestenkin kertovan, että hekin lapsuudessaan olivat nähneet muunkalaisia, pitkäsaavaisia aarteiden hakijoita. Kallioissa ja kivissä tavatuista hakatuista merkeistä, sanoo kansa aarteiden merkiksi eli kasnan merkeiksi. Nuo kalliopurrokset osoittavat ettei kertomukset aarteista ja aarteiden kaivajista ole pelkkää mielikuvitusta

1) Gamla Finland s. 35.

vaikka kylä sitäkin taitaa osansa seassa olla. —
 Kun kansa varmuudella usko, että kalliopiir-
 rokset aarteen paikkoja merkitsevät näyttellen
 niitä monessa paikassa vastahakoisesti ja suu-
 rella epäluulolla, ja varmana pidän, että mo-
 nessa paikassa missä niitä oli, ei niitä minut-
 le näytetty ensinkään; luultin, että minä aar-
 teet mukaani koluaisin. Monessa paikassa
 naapuritaloissa varmuudella kerrottiin, että toi-
 sen naapurin tiluksilla pitäisi oleman "kas-
 nanmerkkiä", mutta kun tulin siihen talohon,
 jonka mailla sellaisia sanottiin olevan,
 ei siellä ollut niistä mitään tietävintään,
 taikka vastattiin: Sanotaan niitä ennen
 olleen, mutta lienevät jo pois kuluneet, y. m.
 sellaisia verukkeita.

Portavalan pitäjässä kuulin puheena ole-
 vista aarteista kerrottavan seuraavissa
 paikoissa:

Läskelän kestkivevarin kartanon vieressä
 oli ennen näkynyt aarteenmerkkiä kivissä,
 mutta eivät enä ole nähtävissä.

Kirjavälähdessä olivat "Solovetskilaiset" pitkinne
 sauvaineen ennen käyneet aarteita kaivamassa
 entisen venäläissässänän paikoilta.

Nukuttalahden kallisissa kerrotaan myös
 ennen näkyneen kasnanmerkkiä.

Portavalan kaupungin edustalla, "Olutsavo-
 stan" ja seminaari rakennusten välillä rannas-
 sa tiedetään olevan kätkeytynä venesellinen
 rahaa ja sota-aseita.

Kasenlahdella oli ennen elänyt Kasi-nimi-
 nen upporikas mies, joka omisti koko seudun
 ja josta kyläkin sai nimensä. Sodan aika-
 na kaivoi hän suuret aarteensa maahan ja
 lähti itse pakoan Laatokalle päin, mutta hä-
 net ammuttiin "Lehtisen kerralla". Hänen
 aarrettaan ei ole vielä löydetty, vaikka sitä-
 kin ovat "venäläisakat" käyneet etsimässä.

Lympölän järven rannalla, Lehmaniemes-
 sä on kiveen hakattu koukku; seitsemän kou-
 kunwarren mitan päässä siitä kivistä, jossa
 on koukun kuva, on aarre.

Ryryn kylässä, Kirkkolammien rannalla

oli ennen kivissä näkynyt aarteen merkkiä, saman Pitkälamminvannalla, mutta eiä tiedetty mitä enää näyttää. Täältäkin sanotaan Polovetskiläisten käyneen aarteita etsimässä.

Kuokkalan niemellä oli ennen Mörskyn talon pihalla ollut kivi, jossa oli "kirjoitusta", mutta tuo kivi käytettiin uunin rakennukseen ja siinä on kirjoitus pois palanut. Saman talon pellosta oli joskus löydetty vanhoja venäläisiä rahoja.

Haaruksen saarella Tahosen pellosta oli muutama vuosikymmen sitten löydetty joukko vanhoja rahoja, ei muistettu minkä valtakunnan rahaa. —

b) Sotamuistoja.

Vanhempain ihmisten muistot näillä seuduilla ovat melkein yhtämittaista sotamuistoa, sillä he sotana pitävät sen pakollisen rekryytin otonkin, joka näitä seutuja ennen rasitti. Kauhistuksella kertovat vanhat

87
nämä kasakkaparvistä, jotka kylän "starastin" kanssa tulivat nuorukaisia sitomaan Venäjälle sotapalvelukseen viedäkseen. Kauhistusta vielä lisäsi se, että nuo pelottavat vieraat tavallisesti olivat hyökänneet taloihin yöllä, jolloin tiedettiin varmemmin miesten kotosalla olevan. — Luke mattomia on kertomuksia kuinka nuorukaiset kokivat itseään piilottaa etsijöiltään. Mikä lymyi pirtin lattian alle, mutta sinnekin kasakat oavoista puikkeillaan pistelivät ja niin tuli moni ilmi; mikä pääsi pakoan hengenvaralla hiukkaa jäätä myöten, mikä pufakti metseen, johon omaisensa häntä sitte kunkausittain elättivät; muutamat taas pakenivat "Suomen puolelle", jossa saivat rauhassa olla. Mutta jos kylästä oli peräti paljon nuoria mihiä paennut, saivat vanhuksset kipiästi maistaa rekryytin ottajain pamppua.

Usein palasivat Venäjälle kuletetut vuosikymmenien kuluttua tuntemattomina kotunsa, usein jäivät iäksi päiviksi sille tielle. Nämä ovat katkeroita

sotamuistoja kansanmielessä. - Ruotsin rynnistyksistä ei tiedetäkään paljo mitään kertoa. Muista sotatoimia muistuttavista paikoista mainittakoon seuraavat.

Läskelänjoen suulla, venäläisen hautausmaan vieressä on muutamien kymmenen sylen pituinen hietaavalli eli patteri; siitä vanhat miehet tielävät kertoa, että siinä olisi joskus leikkisotaa pidetty ja ampumista harjoitettu, jonkatalahden patteri olisi rakennettu. Samoin oudapin saarella valloja.

Sortavalan kaupungin edustalla, lähellä pappilan rantaa on pieni Skanssin saari, eli Janatasaari, jolla on jaannöksia myöhempinä aikoina rakennetuista mataloista mullavalleista.

Lukolan järven rannalle peltoon oli 1808 vuoden sodan aikana joukko Venäläistä sotaväkeä haudattu ja on siitä viime vuosina luita tullut esiin.

Tuokslahessa, myllyin luona on paikka jota sanotaan Nitron haudaksi; sitä heikkoluontoiset pahasti pelkäävät, vaikkei

ei siitä muuta tiedetä kuin arvellaan, että siihen on joskus Nitro-niminen sotilas haudattu.

Kuokkalan niemen kylässä on pieni lampi, noin viista ympärimitaten, nimeltä Kuolemanlampi. Kerrotaan että täällä kerran Venäläiset ja Suomalaiset taistelivat niin rajusti, että kaatuneiden verestä tuo Kuolemanlampi syntyi. Lammin rannalla on noin 30 sylen pituinen, vähä ruuminaarkun muotoinen kivi nimeltä Linnaseinä; tätä oli taistelussa käytetty "linnana", suojana. Mitä aiatta lienee tämä kestoimus astuaan? - Saman kylän mailta oli löydetty "luotikiviä", pyöreitä, kuulan kaltaisia kiviä, joilla meika oli ammuttu. Oitsisissa Likian talon maalta oli kerran erästä ojasta löydetty paljo haulia. Samilla paikoilla on eräs niithu nimeltä kenraali; kerrotaan, että siihen on kenraali haudattu.

7. Löytöjä.

Kupun selkeä kansakoulu kylästä
(muinaiskalusta)
Tämä oli kivi tieltä se tieltä, joka
Sortavalasta matkijain muisto kyd.
luhetely.

II. Uukuniemi.

1. Maantieteellinen silmäys.

Uukuniemen pitäjä on Sortavalan kihlakunnan läntisessä kulmassa. Luoteissa eroittaa sen vanha, suora valtatie Kiteestä ja Kesälahdesta, länsipuolella on Parikkala, etelässä Jaakkima ja idässä Sortavala ja Ruskeala. Suuri Pyhäjärvi lahtineen valloittaa ison osan pitäjän alasta, joka muuten on kokonaan mäkitä ja kukkulaista maata. Kummut ja kukkulat, jotka lukemattomia kertoja ovat kasvaneet, ovat osaksi paljain ahoina, osaksi kasvavat rehevää lehtimetsää; vähäinen osa niitä on myöskin pelloksi raivattu. Kasken poltto on harvaimetsän melkein kokonaan seudulta hävittänyt; onpa minä tyynäni, että paikoin on puute rakennuspuusta, vaikka metsäin alat ovat laajat. Asutus on harva.

2. Asutustarinoita ja seurakunnan synty. 91

Monen Laatokan puoleisen Karjalan seurakunnan vanhemmista vaiheista on paljon niukemmin arkistoissa säilyneitä tietoja, kuin ylipäänsä muista maamme seurakunnista. Tämä tulee luonnollisesti siitä syystä, että nämä seudut vanhimpina aikoina kuuluivat Venäjän yhteyteen ja asukkaatkin olivat kreikanuskoisia. Toiseksi vaikuttaa, sekin hämäryyttä tämän seudun muinaisuuteen, että asukkaat ovat melkein kokonaan vaihtuneet, niinkuin esim. Uukuniemellä. Vanhimmat asukkaat ovat muuttaneet Venäjälle, uusia on tullut Savosta sijaan ja nämä luonnollisesti eivät voi kertoa muistoja seudun vanhemmista vaiheista.

Siihen katsoen, ettei mitään kiinteitä muinaisjäännöksiä vanhemmalla aialla ole tavattavana Uukuniemellä, voinee päätellä, ettei täällä seudulla ole suomalaisia asunuit pakanuuden aikakaudella eli ennen

Ruotsalaisten vetkeä Karjalaan." Mikäpä olisikaan avarassa Karjalassa asukkaita koututellut näihin aarniometsiin, kun Kyllä oli viljavampia vesien vieruksina asuttavaksi. — Kivikauden kansaa kuitenkin on Uukuniemen seuduilla asunut, siitä päättäen, että täältä on jotenkin runsaasti kivikaluja saatu. Huomiota ansainnee kuitenkin se seikka ettei Uukuniemellä eikä Ruskealassakaan tietty maininta tuskin yhdenkään kivikalun löytöpaikkaa eikä löytäjä; taikakaluina on niitä perheissä säilytetty ylimuistaisista airoista, tyttäret tavallisesti perineet äidiltänsä. Noisipa siis sekillä olla mahdollista, että täällä tavattavat

1) Aikakausien rajat Itä-Karjalan historiassa eivät ole aivan samat kuin muun Suomen historiassa. Ei ole pakanuuden ja kristillisyyden ajan, eikä myöskään katholicisuuden ja uskonpuhdistuksen aikain vaihdokset samat kuin muussa Suomessa.

93
kivikalut olisivat Suomalaisten tannetumia muilta seuduilta, esim. Laatokan rannoilta.

Kaikkeä professori Aspelinin huomautuksen johdosta erittäin uterasti kuulustelin tietoisuinkö tässä kihlakunnassa jotain Lappalaisten entisistä olopaikoista, en tähän asiaan saanut muuta Lappalaisiin viittaavaa tietoa kun muutamia paikan nimiä, joihin "lappi"-sana on yhdistetty. Kun Lappalaisia mainitsi, sanottin tavallisesti: "nii, sitä kiienväkeäkö," taikka, "niiä Häinämöisiäkö tarkoitatte." 1)

Päitsi niitä "lappi"-nimiä, (Lapinsaari ja Lapinlinna Sortavalassa) joista edellä on mainittu on Uukuniemellä ^{Lapinlahti} Matrinkylän mailla, jota myöskin ^{Lapinlahti} "Lapin pelloiksi" sanotaan. Lapin pelloilta, Matrinjärven rannalta oli ennen

1) Tässä kihlakunnassa, varsinkin Uukuniemellä ja Ruskealassa ovat "Häinämöiset" samat kuin niiden väki, vuoripeikot j. m. s. — 2) Ruskealassa myös Lapin Louhi

94 Tavattu suuria, päättä sammalluneita
lahman suomuskekoja.

Ennen Stolbovan raukaa oli Uukuniemi
ja Kesälähti yhdessä yksi Kurkijoen (Kirj.
asehoiv) yhdeksästä kappelista, jonka asukkaat
olivat kreikan uskoa tunnustavia Karjala-
laisia. Jokaisessa vanhimmassa kylässä
Uukuniemellä onkin "Henäläisten saassynän
sijoja ja kalmistoita". Stolbovan raukan
jälkeen muuttivat kaikki kreikanuskoi-
set asukkaat pois, taikka jos joku harva
jäikin, se kääntyi lutherilaiseen uskoon.
Nykyään ei Uukuniemellä ole ensinkään
kreikan uskontoon kuuluvia asukkaita.
Uutis-asukkaita seudulle tuli sitte Savosta
ja pohjais-Karjalasta. —

Kummun kylässä, joka sanotaan olevan
vanhin Uukuniemen kylistä tiedetään a-
sunen Lonka- ja Kiila-nimisiä Henä-
läisiä (kreikanuskaisia Karjalaisia) sekä
vielä muitakin, joiden nimiä ei enää muis-
teta. Näiden asuinpaikoista oli runomit-
tainen luutelo, josta kuitenkin ainoas

taan nämä pari säettä ovat muistossa säilyneet. 95

Lonka laivalta asuupi,
Kiila keskellä kylää...

Kiila oli asunut Hannolanmaen tilalla. Kun
Kiila pakeni, muutti tähän Mattosia Puuma-
lasta. Samaa sukua on vieläkin Hannolan
maella ja on sitä levinnyt muuhinkin kyliin.
Muuta uutis-asukkaita, Tikkinen suku y. m.
oli tähän kylään tullut Juvalla. — Bergi-
suku, jota on Matrini kylässä ja nyt Parikan kyläs-
säkin, on myöskin tälle seudulle muuttanut.
Tänne, mutta ei varmuudella tiedetä mistä. —
Hannosen suku Matrini kylään on tullut
Mikkelin pitäjältä. Tarina kertoo, että kun
Hannonen tuli vaimonsen tänne, oli yksi
poika kontissa toinen tallusteli perässä.
Matrini salmen rannalle tullessaan rupesi
Hannosen perhe asumaan "Henäläisten" kala-
saunassa; kalastelivat siinä, ja kun pojat
kasvoivat, asuttivat he Pihjalanmaen (Pihla-
janmaen) ynnä muita taloja. Hannosia
tästä levisi myöskin Iikopohjaan.

Pilkkaniemellä. Matrissa oli asunut Wenäläinen seppä; pakoon lähteissään oli hän upottanut suuret rautaportit järveen, jossa kuuluvat vieläkin olevan.

Sikopohjasta oli "sodan aikana" kaikki Wenäläiset lähtenest pakoon. Kun sitte Suomalaisia Savosta tuli tähän kylään, eivät he tavanneet siellä muuta elävää olentoa kuin yhden sian. Sen johdosta sai paikka Sikopohja-nimen." Vanhimpia Sikopohjassa arvellaan olevan Lemisen suku, joka on tullut Merimäeltä. Lemisiä on monessa muussakin kylässä Ulkuniemellä.

Härköset, jotka Härkälän kylän asuttivat, olivat tänne tulleet Liperistä. Yksi Liperistä tullista, Rista Härkönen, hukkuu käydessään Käkisalmenlalla käräjillä. — Pitkä oli käräjämatka! — Ikoset Rossin

1) Muutamat arvelevat tämän syntyneen sanasta "sikko" = nuotanperä, pohja.

niemen olivat tulleet Niinikummusta. (?)

Annikanniemen kylässä Poutasenniemellä oli ennen asunut Mikita-niminen "Wenäläinen" seppä. Vielä sanotaan kuonaa ja kuliä näkyvän Mikitin asunnon sijalla. "Polttosodan aikana" lähti Mikitakin muiden muassa pakoon Wenäjälle ja lähteissään hätä tarviansa Mikitansalmeen. Annikanniemeen tuli sitte Liperistä Toivasia, joita on Ulkuniemen mukinkin kylän levinnyt. Tiaiset, joita nyt asuu Kalattomassa ynnä muutamissa muissa kylissä, sanotaan tänne muuttaneen Savonlinnasta; tänne tultuaan olivat he asettuneet Niukkalan kylään asumaan.

Ennen täällä asuneilla Karjalaisilla näyttää olleen outoja nimiä ja nimityksiä, jotka eivät kuulu suomalaisilta.

Tällaisia nimityksiä on Ulkuniemelle jäänyt useita paikkain nimiksi. Oudolta kuuluvat esim. kylänimet Matris eli Matris ja Mensuvaara. Pyhäjärven

98 Uukuniemen edustalla on useilla saarilla oudot nimet niinkuin Seritsa, Nitron saari, Romanan saari, Ivanan saari. Karkalän paikoilla on Romanan ranta, Tenkasaari, Marschmaa. Kaikki nämä nimitykset olivat jaännöksiä niiltä ajoilta, jollain taällä Kreikan uskaisia Karjalaisia asui.

Uukuniemen seurakunta on ennen nimitetty myöskin Katkonlahdeksi. Tämä nimi taikaakin olla vanhempi kuin Uukuniemi, ainakin se kirjoissa tavataan ennentkun Uukuniemi-nimi. Tämän nimen alkuperäisen muoto onkin Uupuniemi; nytkin vielä kansa, sekä U. niemen naapuripitäjissä, että Uukuniemellä aina sanoo Uupuniemi, eikä Uukuniemi. Alkuperäisen nimen ovat luultavasti vieraskieliset virkamiehet väärin ristaneet. Tämän nimen ^{Uupuniemi} kerrotaan siitä syntyneen, että kerran suuri Venäläinen sotajoukko mennessään sotaan "Suomen puolelle", marsi erohdyksestä Auolle pit-

källe Pyhäjärven pistäyrälle niemelle, joului 99
sünä umpimutkaan ja uupui. Sitä sai niemi
nimekseen Uupuniemi."

Kuten jo edellä on mainittu, oli Uukuniemi ja Kesälähti yhteydessä Kurkijoen kappeli. Kun sitte Stolbovan rauhan jälkeen kreikkalaiset asukkaat pois muuttivat ja seudulle tuli lutherilaisia, olivat Kesälähti ja Uukuniemi vieläkin jonkun ajan yhtenä seurakuntana, jonka kirkko oli Kesälähdellä. Ensimmäinen kirkko Uukuniemelle rakennettiin 1692 Pyhämäellä, joka on nykyisen kirkon ja pappilan välillä. Tämän kirkon poltti ukontuli v 1694 Heinäk. 19 p:nä. Hautausmaa oli myös Pyhämäellä, kirkon ympärillä ja näkyy sünä vieläkin vähä hautain

1) Muutamat Uupuniemeläiset arvelevat, että tämä nimi olisi tullut siitä kun yllämainittu niemi on eräästä kohdasta niin kapea, että vähä vaan uupuu, niin koko niemi olisi poikki.

sijaja. Uusi kirkko rakennettiin, ei palaneen sijalle vaan Ertonmäelle, jossa vieläkin on hautausmaa; tämä kirkko valmistui v. 1700. Nykyinen puusta rakennettu kirkko on vihitty 1795. Papit olivat ensin yhteiset Kesälahden ja Ukuniemen seurakunnille ja asuivat Kesälahdella vuoden 1700 paikoille, jolloin muuttivat Ukuniemelle, kun siellä pappila oli valmistunut. Kun Uudenkaupungin rauhassa määrätty raja vedettiin tämän yhdyseurakunnan halki, jäivät papit Venäjän alueille.¹⁾

Huokea on arvata mitä vaikeuksia ja rettelöitä se synnytti seutukunnalle, kun se jaettiin kahdeksi viikollisuudessa olvalle valtakunnalle. Muun muassa syntyi asukasten kesken suuria rettelöitä viljelysmaista. Kaskimiehet eivät

1) Wankin kirkonkirja Ukuniemen kirkon arkistossa on vuodelta 1693; siinä on lueteltu Kesälahden ja Ukuniemen asukkaat. Kirkossa ei ole mitään joka ansaitsisi kertomista.

pitäneet ^{ainon} tarkkaa lukua, vaan menivät usein toiseen valtakuntaan kaskea kaatamaan vanhoille "raae-aloille". Kun oli esim. Suutsan saarella, jonka poikki valtakunnan raja kävi Venäjän puolelaiset korjanneet Suomen puolella asuvaisten Ketolaiisten viljan. Ketolaiset saivat naapurinsa Pennaset arvukseen, ankara sota syntyi, joka päättyi, niinkuin monet muutkin sodat rauhaan, jossa raja tarkemmin suostuttin. Joskus ratkaistiin eri valtakunnissa asuvain naapurusten rajaritoja Haasan hovioikeudessa. Kuvia kahakoita kaskimaista oli myöskin Kallattoman kyläläisillä ollut Kiteeläisten kanssa.

Wankoja valtarajan merkkiä (kuva 6.) näkyy vielä Suutsan saarella Ristikalliossa, Ukuniemen kylään kuuluvan Halvån ja Kesälahden Korhosen maiden välillä. Samallai-

1) Alkukupiirustukset ovat pastori P. Poutiaisen tekemät.

sia merkkiä sanotaan olevan myöskin Louhi-
saarella.

Wielä nytkin Sortavalan kihlakunnan asuk-
kaat puhuvat "Suomen puolesta" ja muutamat
"Ruotsistakin", tarkoittam siltä seutuja vanhan
vallarajan toisella puolella. Niin esim. sano-
taan: hän on Suomesta mainut, hän on muutta-
nut Suomen puolelle, ja tämän kihlakunnan
miehet kertovat Ruotsissa matkustaneensa,
jos ovat käyneet esim. Tohmajärvellä.

Wuonna 1652 annettiin Ukuniemen ja Ingin
(Parikkalan) Pogostat Wittenbergille kreii-
vikunnaksi. Venäjän vallan aikana kuu-
lui Ukuniemi Pietarin Merikadetti kun-
nalle vuoteen 1792, jolloin se tehtiin tavalli-
seksi kruunun vero-pitäjäksi.^{ei jougion}

1) Knorring. Gamla Finland s. 65.

3. Kalmistoja ja sääsynän paikkoja.

Venäjälle muuttaneiden Karjalaisten kalmistoja
ja sääsynän sijoja on Ukuniemelläkin melkein
jokaisessa kylässä. Niitä ei ole viime-aikoihin
asti uskallettu polloksi kyntää eikä muuten-
kaan koskea, sillä pelättiin tuhon tulvan
pyhyysen raastajalle.

Kunnan kylän keskellä on korkean-
lainen mäkitumpura, nimeltä Sääsynän
mäki; sinä on ennen ollut "venäläinen" sääs-
synä ja hautausmaa. Mäellä kasvoi van-
ha kuusi, jota pidettiin koko seudulla
hyvänä uhripuuna. Sen juurella vietiin
lilkka maitoa vastapöikineestä lehmästä,
esikaiset kanan munista sekä maan heddelmis-
tä y. m. Kun, parikymmentä vuotta sitte, täl-
lä seudulla maanjakoa toimitettiin, sai maan
mittari kuulla, että tuota vanhaa kuusta har-
taasti kunnioitettiin ja palvettiin. Hänpä
tahallaan johti linjansa puheena olevaan

kuuseen; nyt oli se poikki hakattava, mutta ei ollut mittarin seurassa yhtäkään miestä, joka tuohon toimeen uskalsi ryhtyä. Maanmittari ^{lähtyi} hakka^{tti} itse kuusen poikki, ja samassa kun se kaatui, heittäytyi hänkin maahan pitkänsen ja rupesi suotta surkeasti voivottelemaan, sanoen että hänen sisuksiaan hirveästi polttaa. Taikauskaiset läsnäolijat uskoivat, että kalmiston haltiat heti ryhtyivät häntä kiusaamaan kun uskalsi pyhän puun kaataa. Muutaman ajan perästä ^{oli} saman maanmittarin kaulaan ilmestynyt nyt kipeä kupula, ja kansa vielä sitäkin piti Jumalan lähettämänä rangaistuksena, vaikka näillä seuduilla on "kupulatauti" ihmisissä hyvin yleinen.

Niukkalan kylässä on ollut kalmista Lovilan talon mailla.

Matrin kylässä on vieläkin "venäläis kalmista" nähtävänä Bergin pel-

tojen keskellä; se on vaan noin kaparamaan suurinen ketokaistale. Sitä ei uskalleta kyntää pelloksi, sillä kerran kun eräs ukkarokkea renki yritti tätä paikkaa kyntämään, pököttivät hänen kätensä hirveästi ja työ keskeytyi siihen(!)

Sikopohjan järvestä on kaksi saarta nimeltä Kalmasaaret; isompi saari on noin mittatynnyrin alan suurinen ja sillä sanotaan säässynä ja kalmista olleen: Piini Kalmasaari on tämän vieressä ja sillä ovat kertomuksen mukaan seisonet kellojalat. Noin kymmenen vuotta sitte pölyttiin Iso Kalmasaari kaskeksi ja oli siitä löydetty paljo luita sekä vanhoja Hel. najan rahoja.

Jos vanhoja kalmistaja ja säässynän paikkoja kiertää, tulee kiertäjä hulluksi. Kun Kalmasaaret ovat melkein keskellä järveä, oli niistä ennen ollut kalastajilla suuri vastus; oli näet tarkasti varominen, ettei vaan vahingossakaan sattur

nut sotamaan niin, että saaret olisivat
tulleest kiertetyksi. Nykyaikana kuitenkin
on rohkeus seudun asukkaissa niin
kasvanut, etteivät kaikki enää kiistä:
mistä pelkää.

Härkäsen kylässä Kalle ja Lauri Härkö-
sien talojen välillä on pieni pelto, jota sa-
notaan Kalmistopelloksi. Tämän vieressä
on kymmenkunta sylvän levyinen alanko
nimeltä Kuismannotko, josta Venäläiset
ovat aarteita löytäneet. Kuisman not-
kon toisella puolella taas on pieni pel-
to, nimeltä Sakastinpelto, jolla on en-
nen ollut säätynä. Paitsi näitä, on
tällä seudulla tavattu paljon ihmisten lui-
ta. — Kerran oli Kalle Härkösen emän-
tä unissaan nähnyt mäen rinteeseen olevan
täpösen täynnä suurta ja pientä Venäläis-
ten paitaa. Unipa ei ollutkaan merkityk-
settä. Kun näet ruvettiin kuoppaa eli
karsinaa kaivamaan talon pirtin lat-
tian alle, tuli sieltä hivoisesti esiin

ihmisen luuta. Pirtti oli siis rakennettu keskelle
vanhaa kalmistoa. Tätä huomiota pidettiin
ensin suurena onnettomuutena ja oltiin aikoi-
sa muuttaa koko kartano pois tältä paikal-
ta, mutta kun se olisi vaatinut suuria kus-
tannuksia, jäätin kuitenkin entiselle paikal-
le. — Luiden löytämistä laattian alta pi-
dettiin kuitenkin naapureilta tarkoin sa-
lassa, ^{minulle} minulle emäntä sen kuitenkin jütte-
li, kun minulla puolestani oli kerrottavana
monia salaisuuksia aarteiden paikoista
ja muista sellaisista, toisista kylistä.

Rossinriemessä näkyy Saakavin niemellä
vanha venäläiskalmisto, sen läheltä on myös
paljo kuonaa.

Pitkälle Pyhäjärveen pistäyvästä Ulu-
eli Uupunimestä, eroaa lähellä pappilaa
pienempi niemi, nimeltä Papinniemi. Tällä
niemellä on Kirkkokallio ja kalliolla ikivan-
ha hönkä nimeltä Alttariketäjä. ^(Kunni?) Kaikki
tässä mainitut nimet: Papinniemi, Kirkkokallio
ja Alttariketäjä muistuttavat kirkollista

menoista, joko sitte pakanuuden aikaisista, taikka kreikan uskon aikaisista, todennu-
kaisemmin vimeksi mainitulta aialta. Altari-
petäjän ympärillä, katajia kasvavassa ken-
tässä on suuri joukko pystyyn nostetuita 2-3 ja
4:n korttelin korkuisia kiviä. Kansa sanoo,
että ne ovat hautain merkkiä. Lahella Alt-
taripetäjää olevalla aholla näkyy huoneiden
kivijalkoja, uunien sijoja y. m., joka osoittaa
että tässä on ollut rakennuksia, ja kan-
san kertomusten mukaan on tässä ollut
venäläinen pappila. Jyrkän Kirkkokalli-
on vieressä järvestä sanotaan olevan kir-
kon kello upotettuna. — Alttaripetäjä on
ollut ja on osaksi vieläkin mainio uhripuu,
jota kaukaakin on käytetty lyytimässä. —

Täitsi Alttaripetäjää ja edellämaintuttua Kum-
mun uhrikuuusta, on Ukuniemellä uhripui-
ta jälleä vielä ainakin seuraavissa pai-
koissa: Rossin niemellä Pirkosen rannas-
sa uhrikuuusi, jolle ennen oli varsinkin
veden antimia uhrattu. Samoin on Annikän

(Poutasen maalla vanha uhripuu, ja Kalotomassa)
niemen kylässä ~~on~~ Kososen maalla vanha, 109
uhripuu, jota on erittäin juhlallisesti ruokittu
Köyryinä ja Jyrinpäivänä; muina aikoina on
sen juurelle tarpeen ollessa kannettu pieniä
rahoja.

Asken mainitulla Poutasenniemellä on Anni-
kän niemellä asuneiden Venäläisten kalmis-
to. — Latvasyrjän kylässä on vanha venä-
läiskalmisto Seppäsenpellolla.

4. Wänämöisten wakoja, Puntuksen
silloja, maakuoppia y. m.

Suuria histakankaita, joissa historia on a-
settunut aaltojen muotoiseen asemaan, sa-
netaan täällä Wänämöisten kyntämiksi; —
Wänämöiset, Jättiläiset, Hiihet ja Lappalai-
setkin merkitsevät täällä samaa, ylliluon-
nollisia olennoita.

Ristilahden kylän mailla, Jaakkiman rajoil-
la on Wakokangas, Wänämöisten kyntämä.
Kirkonkylän eli Ukuniemen mailla on

kankaassa suuri, useamman kymmenen syl-
len laajuinen kuoppa, nimeltä Huttumalja,
Wainämöisten kaivama sekiv. Harkkalan Tuh-
kakaankaassa ovat Wainämöiset niin ikään
kyntäneet vakojä.

Vanhat miehet vielä muistavat sen ai-
an, jolloin ei Ukuniemelle ollut käretytie-
tä, vaan ainoastaan ratsapolkua. Täl-
läisiä polkua pohjotessa luultavasti o-
vat syntyneet soihin ja lätköihin ne
puusillat, joita kansa sanoo Puntuksen
silloiksi. Nün on Harkkalan mailla eräs
alanko, jonka poikki on nimenomaan
Jaakko Puntuksen silta. Nykyaikoina
on siihenkin käretytie tehty. Kummun
kylän ja Niukkalan välillä suosta on
myös löydetty Puntuksen sillan jää-
nöksiä. Samoin on Harkkalan ja Karsik-
kovaaran välillä suossa Puntuksen sil-
ta. Karsikkovaaran lähellä on kunin-
kaan silta.

Mensuvaaran kylän mailla on Akankan-

gas. Siinä oli ennen asunut pahanvilkinen Jät-
tiläisämmä, joka otti kiinni kaikki ohitse
kulkevat, kiudasi heitä monella lailla ja
vihdoin murhasi. Saatiin viimein tuo il-
kiö tapetuksi ja haudattiin kankaasen,
josta se sai nimensä.¹⁾

Ristilahden ja Matrinvälillä, vanhan maan-
tien vierellä on mäki nimeltä Akankarsikko.
Kerrotaan että tässä on väärän valan teh-
nyt akka pölytetty ja siihen haudattu. Suu-
ri oli oikeuden tunto!

Maakuoppia on Ukuniemelläkin yleensä
niinkuin Sortavalassakin. Tässä mainitsen
vaan muutamia niistä. — Parikan kylässä
on Joutsenlammin talohon kuuluvane Keljon-
pohjan maassa useamman sylen laajuinen
loivalaitainen, vadin-kaltainen syvennys
ja sen pohjaua syvempi kuoppa. Tässä

1) Tämä tarina muistuttaa Kreikalaiisten Sinis-
misestä hongarotkistajasta ja "venyttäjistä".

112 on paljon kuonaa ja hülviä. Muodoltaan on tämä kuoppa melkein samanlainen kuin nykyiset terrahaudanpohjat, paitsi siinä suhteessa ettei ole syrjässä onteloä, mihin terra torvi päättyy. Muutamat ukot arvelivatkin, että näissä olisi terraa tehty sillä lailla, että terra kokoontui vadin pohjassa olevaan kuoppaan, josta se saatiin pois vasta sitte kun koko terra hauta oli hüllynyt ja pois purettu. Mutta kuka täällä olisi terraa tehnyt? Tässäkin puheena oleva sautu on vasta muutamia vuosi kymmeniä sitte tullut asutetuksi synkältä salomaasta, ja nykyiset Karjalaiset eivät terran tekoa tunne juuri ollenkaan. - Melkein edellämainitun kahtaimen kuoppa on Joutsenlammin talon vierän tien vieressä. Tässäkin on paljon selvää raudan kuonaa, palanutta kiveä ja puun hülviä. Arvelaan että tässä olisi rautaa tehty. Lähellä tätä "rautapajaa" on toinen järkkäläinen

113 vähempi kuoppa, jossa arvelaan niiden asuneen, jotka tuossa suuremmassa kuopassa ovat jotain valmistaneet. ^{Kuten jo edellä on mainittu} Hieläkin on näillä seuduilla paikoin, laavanas, paikoissa saunana maahan kaivettuja, katolla ja ovela varustettuja kuoppia ~~mitä sanottuun~~ maamoikk^{issa}; ennen oli maamoikissa asuttukin.

Samassa Parikan kylässä oli kerran tietäjö-ämmä kutsuttu talon itkevää lasta parantamaan. Hän meni lasta kylvettämään tuollaiseen maamoikkasaunaan, jonka katto oli aivan muun maansinnan tasauajja kasvoin siinä ruohoja. Talon hevonen sattui pihalla kävellemään, se meni moikan katolle ruohoa järsiskelemään, mutta silloin alusta petti ja hevosen etujalat putkahtivat katon läpitse saunassa puoskaroinen velho-ämmän selkään. Tämä luuli että itse pääpaholainen hevosjalkoineen tulee häntä ottamaan ja päästi sellaisen parun, että koko talon väki riensi hätään. Asiasta tuli tietysti y-

114 leinen nauru, mutta ämmä paron velho^h arvo
tuon koittosen takia paljo alentui.

Joutsenlammin talon vieressä haassa on myös
yksi kuoppa. — Bergin kankaalla Matris-
sa sanotaan olevan paljo kuonaa. Paljo
kuoppia on myös Pihlajanmäen mailla;
vanha ukko arveli, että niissä on sotainai-
koina tavaroita pölössä pidetty. — Yleensä
on Uukuniemelläkin kuoppia joka
kylän mailla.

5. Sotamuistoja.

Uukuniemen pappilan pelloilla oli vielä
kymmentuota vuotta sitte näkynyt kivivallia,
joita sodan aikana oli rakennettu. Kansan
kertomuksen mukaan on sinä ennen ollut
suuri sotatappelu. Stivan pappilan kar-
tanon vierellä on suuri alanko eli hauta,
jota luosoksi nimittetään; tämä sano-
taan syntyneen siten, että kun siihen
on sodassa paljo verta vuotanut, ovat

115 elukat siitä nuolleet veristä maata niin
paljo, että tuo parin sylen syvyinen ja
useamman sylen laajuinen "luoso" on syn-
tynyt. Tästä oli ennen löydetty keihäitä,
miskekoja sekä paljo ihmisen luita. Vielä
v. 1882 Elokuussa oli luoson partaalla ilmes-
tynyt kolme ihmisen pääkalloa ja muita
luita vieretysten, sekä rautanaulasia! —

Uukuniemellä oli v. 1614 Heinäk. 27 p. sota-
tappelu, jossa Hannu Munck löi Henäläiset,²⁾
mutta varmaa tietoa ei liene oliko tuo tap-
pelu pappilan pelloilla vai Pastarin mailla,
jossa myös näkyy kivivallia, ja jossa kansa
kertoa sotatappelun olleen.

1) Pastori P. Poutainen, joka minulle luuden ilmesty-
misestä ilmoitti, senjälkeen, kun olin jo Uukuni-
emellä käynyt, olisi paikkaa lähemmin tutkinut,
mutta kirkkoherra ei siihen suostunut, pelkäsi
luoson partaalla olevain perunakuoppain pilaantuvan.

2) Biografinen Timikirja s. 490.

Annikänniemen kestkievarista virstan verta Ruskealaa pain, on juuri maantien vienessä korkeaa Sastavinmäki. Vanhat ihmiset vielä muistavat tässä huoneita, joissa valtarajaa vartioiva venäläinen sastavinmajaili. —

Paitsi tätä on Sastavin maalla pienistä kivistä rakennettujen vallien jäännöksiä. Wallitus on suorakaiteen muotoinen 6 syltä leveä, 10 s. pitkä, ja eräästä sivusta eroaa 7 syltä pitkä haara valli-aitaa (katso kuv. 8)

Kansan kertomuksen mukaan on tässä kova tappelu ollut, ja kerrotaan ^{myöskin} velloista oli ennen löydetty tykinkuula. —

Wähä matkaa Sastavin maalta on Kurri-
aho, johon on Kurri-niminen sotilas haudattu.

"Mihin kuoli, siihen haudattu, oli laki siihen aikaan." — Kalattomassa on mainio Paskeerin hauta, jota peljätään ja palvellaan. Paskeerit (tarkoitetaan luultavasti Bashkuvia, joita lienee ollut Venäjän sotaväessä) olivat kamalaita ihmisiä, jotka imivät verta ihmisistä ja eläimistä

ja söivät raakaa hevosen lihaa. Paskeerin hauta Kalattomassa Tiaisen maalla on tullut mainioksi uhripaikaksi. Kertoi Tiaisen emäntä, että vielä viime vuonna tuli erään loismiehen vaimo pyytämään häneltä siikaa, sanoen, että pieni lapsensa kovasti itkee. Emäntä luuli, että vaimo pyytää siikaa lapselle syötäväksi, mutta kun hän vähän aivan perästä sattui kulkemaan Paskeerin haudan ohitse, huomasi hän, että hänen antamansa siika maata rötköttikin siinä. Vaimo oli sen uhrannut Paskeerille saadakseen itkuisen lapsensa vaukenemaan!

Heinämaen ja Annikänniemen välillä on Wälkeälammun maa, joka sanotaan ennen olleen punainen verestä, jota siihen oli suudessa sodassa vuotanut. — Ristilahden rannalla on louhikoinen kallio, Kivikirstun vuori;

1) Jaakkiman pitäjässä Pajasyyn kylässä sanotaan olevan Keripetta, sodassa vuodatetusta verestä nimensä saanut.

sen loukeroissa olivat Pustilahden Henäläiset piiloitellut vaarojen aikoina.

Rajaa vartioivia kasakka pikettä muistavat vanhat ihmiset täällä olleen monessa paikassa. Niin oli Kummun kylässä, joka olikin aivan valtakunnan rajalla, Tikkalan mässä ollut kasakka piketti; samoin Pustilahden kylässä Pustinmäellä; tässä näkyy vielä kuoppia, joita sanotaan kasakkain haudoiksi.

Sotaväen ottoa aikoja täälläkin kauhulla muistellaan ja niistä monta seikkailua kerrotaan. Tavallista oli ollut, että kun "polkkoiniska" (sotaväen ottaja) miehinen tuli taloon, lippasivat nuoret miehet Suomen puolelle.

Jos näillä rajaseuduilla vanhoilta ihmisiltä kysyy, kummassa valtakunnassa oli asukasten parempi olla, Suomen vai Henäjän puolella, saa useinkin vastaukseksi: Kyllähän Suomen puolella muuten olisi ollut parempi, mutta siellä oli

useinkin suuri köyhyys, vaan Henäjän puolella oli aina leipää.

5 Pajari.

Kiukkalan kylässä Aukuniemellä, Hovilan talon maalla on Pyhäjärven rannalla Kauris maki nimettä Hovikarju. Tätä karjua kerrotaan olleen yksi julmuutensa tähden mainioksi tullut pajarin koveista. Hovikarjua näkyy vielä tulidijain jäännöksi sekä huoneitten kivijalokaja, ja muutama vuosi sitten, kun karjulle peltoa tehtäin oli siitä löydetty "lipit" eli hülipihdit, lasipalasia ja raudan kappaleita; myöskin näkyy paikalla vanha kainorilija. - Kansat tietää pajarilla olleen hovipaitsi tätä; myöskin Impilähdellä ja Ihteellä; viimeksimainitussa paikassa taisi olla päähoivi. Nämä kolme

tässä mainittua pilajaa, olivat pa-
järin olusmaita, joita hän hallit-
si suurella julmuudella.

Tunnetuista ovat tarinat, kuin-
ka pajari kiusataksaan alammai-
siaan vaati heiltä veroksi leivis-
köitäin ja nekken talia ja kiiskin
määrää, ja kuinka hän piti oike-
utenaan aluskunnassaan maata
jokaisen vastavikityn naisen
kanssa. Kesäisin, Ruokuninmen-
koviilla käydessään oli pajarilla tapa-
na laskea veneellä mäkeä Koviharju-
ta Pöyhjärveen; alastomien naisten piti
vetää järvestä mäelle veneitä, jossa pa-
jari istua rohotti. Samallaista leikkiä
oli hän pitänyt Kiteellä.

Useita kertoja olivat hänen tarretut al-
lammaisensa valittaneet hallitsijalle
(taiht senovat kuninkaalle, taiht tsaarille)
pajarin julmuutta ja hallitsija oli hän-
tä varoitteut, mutta kun ei siitä läh-

tenyt apua, annettiin kansalle lupa
itse pitää puoltansa.

Tapansa mukaan ratsasti pajari taas
kerran juhannuspäivänä juuri saarnan
aikana Kiteen kirkkoon, Korskian orhin.
Ja selästä silmäillen oliko kirkossa vas-
ta vihitä nuoria vaimoja. Loukkau-
tuneena pyhyden hävähäisestä ja
rakkaistuna tsaari antamasta lupauk-
sesta kuusi pappi kansalle, että aikoo
tulla, jollain laitte kostaan sortajia.
Raihosana dillain nauti koko seurakunta
yläs. Pajari, joka huomasi tuhon tulevan,
kannusti hevostaan ja pakeni; koko
kirkkovaiki seurasi häntä vimmaisaa.
Pajari ratsasti siemellekelle Lyjäsalmen
rannalle, täällä hyppäsi hän alas satula-
taan ja kätkeytyi kiven alle. Kun nai-
noava kansa tuli tälle paikalle, sattui
eräs tyttö kiipeämään dille kivelle, jonka
alla julmuri oli. Pajarin sydän tykytti niin
kovasti, että koko kivi siitä vanahtesi;
tyttö kummastui tuota ja katsoi kiven

alle, siellä näkee hän pajarin puoli-
kuolleenä pelosta. "Täällä on kettu kivien
alla!" huutaa tyttö; Roketa rientää ihmis-
joukko paikalle ja hautaa pajarin
kiviraunioon, jota nyt vielä näytetään
Syrjäsalmenraunolla Pajarinrauni-
on nimellä. - Toinen taru kertoo, että
pajari paetessaan ajoi hevosineen Syr-
jäsalmeen aikoen mennä sen ylitse,
mutta salmessa hänen oma palvelijansa
saavutti hänet ja esti pakenemasta,
ja rauhaa saapunut kassa kivitti pa-
jarin kuoliaaksi ja hautasi hevosineen
salmeen kiviröykkiön alle. Rauniostaan
kuuluu pajari vieläkin välistä haatavan
ohitsekulkemille: "Antakaa pois minun
kuttakannukseni ja miekkani!"

Pajarilla oli lempeä ja hurstkas tytär,
janka maine vieläkin elää kunnioi-
tettuna näillä seuduilla.

6 Löytöjä ja aarteen paikkoja.

Kivikaudelta.

Kummun kylästä.

- 1) Talta, iso, vaaleasta kivistä.
- 2) Talta, pieni, vaaleasta kivistä.
- 3) Talta, lähes 3 tuum. leveä, mustasta ki-
vestä.
- 4) Talta, 1 tuuman pituinen, Niikkalan
kylästä. (Samassa kylässä on suutari
Toivaisella kivistä tehty huhmari.)

"Liekopohjan kylästä:

- 5) Lyömäase, reiällä varustettu, 7 tuum.
man pituinen; pehmeästä kivistä.
- 6) Talta, 2 tuuman pituinen.
- 7-11. Pieniä kivikalujen katkelmia,
joista on rohtoja kavennettu; tal-
laisia säilytetään monessa talos-
sa pienet pussilliset, mutta niitä ei
ole aina helppo saada käsiin.

12) Käärmeen kärjäkivi, pieni, pyöreä. Kerrotaan, että kun käärmeest pitävät kärjää, ovat ne kentällä piirissä, kaikkien päät piirin keskelle päin. Tuomari käärme paise piirin keskelle pienen pyöreän kiven. Jos silloin ihminen akkia lähestyy ja pelästytään käärmeest pakenemaan, jääpi kivi paikalle. Käärmeiden kärjäkivet ovat erinomaisen hyviä taikakaluja.

Sikopohjan kylässä tiedettiin myöskin Kirmasella olevan pussillinen talttoja, jotka olivat kovan sivussa perintänä käyneet. Kormanen haasteli pussia tuntikausia, mutta ei löytänyt, vihdoin, kun hän näki, ettemme aio talosta pois lähtä ennenkun taltat

1) Kanssani oli opettaja Olli Huorinen.

tulisivat esille, "muistikin" Kormanen, että talttapussi oli kylään lainattu. Niin jäi Kirmasen kivipussi kylän kulle.

Matrin kylästä, Pihlajamäen Hannosen emännältä seuraavat 4 talttaa:

- 13) Kourutatta, mustasta kivistä;
- 14) kattelma kahta tuumaa leveästä taltasta.
- 15) Taltta, 2 tuuman pituinen, vaaleasta kivistä;
- 16) taltan kattelma, josta on lääkeettä korvettu. — Hannosen emännänkin pussissa oli suuri joukko muodottomia kiven kappaleita ja käärmeen kärjäkiviä. Niistä ei kuitenkaan olisi tutkimukselle hyötyä, ja piti hän jotain talon tarpeeksikin jättää.
- 17) Taltta, parin tuuman pituinen, mustasta kivistä.
- 18) Kivi, joka lienes ollut varseen pistettävä, pistämä ase (Karkun keihäs) Annikänriemestä.
- 19) Kehdon anturan puoliskon muotai.

nen paksu kivi.

Paljo on epäilemättä Ukuniemellä viela kivikaluja, joita ei ole käsiin saatu.

Taltoja kerrottiin muun muassa olevan Ristilahdessa Pitkäsen Katrilla, eläke Lovilla y. m. m. Kun Sortavalalaiset aikovat kaupunkunsa museon hankkia, oli täälläkin kirkossa kuulutettu, ^{sekä} ~~että~~ ^{fo} sanomalehdessä ilmoitettu, että kivikaluja lunastetaan. Moni olikin vienyt taltojaan Sortavalaan, tahi asiainiikille, mutta moni myöskin salasi niitä. Nämä esim. Kalattomassa Katrivi W. oli kuulutuksen kuultuaan kätkenyt talttapussinsa kivinaunioon; hän näet pelkäsi, että talttat hänettä väkisin viedään ja ehkä vielä lisäksi sakotetaan taikojen tekemisestä.

Wenäjälä muuttaneiden kreikanuskoisten kätkeytyistä aarteista täälläkin

paljo kerrotaan.

Kummun kylässä on lähellä Pääsynänmäkiä alanko, jossa ennen sanotaan näkyneen aarteiden merkkiä kivissä, mutta sitte kun Wenäläiset olivat siitä käyneet aarteen kaivamassa, ovat merkitkin hävinneet.

Ristilahden kylästä Juhana Moilasen tielan maalta, kerrottiin myöskin Solovetskiinisten eli Wenäläisten ottaneen aarteen.

Kokkolahdessa oli ennen löydetty varhoja rahoja suuri summa, mutta ei enää muistettu olivatko Wenäjän vai Ruotsin rahoja.

Noin 40 vuotta sitte oli Beata Lewinen Harkkälän kohdalla Pyhäjärven lietteeltä, Pihojan suusta löytänyt venäläisen tinakannun l. "lagunan" rahaa täynnä.

Samoin oli Harkkälän Lähteen suosta löydetty suljettu tinakannu tahi pullo, jossa vielä oli ollut viinan kaltaista nestettä. Paikka, jossa tinapullo löydettiin,

oli ollut ontolle kaivettu ja se löydettiinkin sillä lailla, että hevosen jalat sinä pudota putkahtivat syvässä maan sisään.

Kun Mikko Leminen, noin 50 vuotta sitte teki peltoa Opperin niemen kannaksella Marschi-nimiseen maanpaikkaan, löysi hän siitä, kuten kerrotaan, kapustan, lusikan, sekä Venäjän rahoja. Nämä hän oli vienyt "salaa" Sortavalaan.

Edellämainitun Härkälän kalmiston läheltä pellosta löysi Lauri Härkönen viisi vuotta sitte kolme vaskikattilaa sisäkkäin. Sen mukaan kun löytäjä selitti, oli suurin kattiloista 5 korttelia suusta läpitsemitaten ja 7 tuumaa korkea. Kaksi näistä oli löytäjä vienyt Sortavalan markkinoille, kolmannen myi "saksalle" Olli Kosuselle. Saman Härkälän tiluksilta, edellämainitusta Kuisman notkosta olivat Venäläiset saaneet pöydällisen rahaa. Annikänniemen Toivosen mäestä sanotaan Venäläisten

nyö saaneen rahaaarten. He olivat tulleet kylään pitkät saumat kädessä ja kysyivät kokkakiveä, johon oli hakattu hevosen kengän kuva ja sen poikki viiva, joka osoitti mihin päin kivestä aarre oli. Nämä merkit nähtyään löysivät Venäläiset heti aarteen ja veivät muassaan.

Likopohjasta oli Lemisen pellosta löydetty pieni, parin tuuman korkeinen vaskipullo, jonka suureiässä on ruuvi, johon tulppa on kierretty ja olkapäistä lähtevät pienet vitjat, joista pulloa on kannettu. Leveimmillä sivuilla on kokokuva, osoittava hevosen seisomassa kahdella jalalla, toista, renkaalla kiinnitettyä eläintä vastassa. Pullon lahjaitti museoon annettavaksi nimismies Sundberg. ~~Ikätsö kuva~~

Kummun ja Matrin kylän rajoilla Timolahden rannalla on suuri kivilouhikko, jossa sanotaan olevan suuri raha-arre ja kultaisen vyyhtipuu.

III Ruskealan pitäjä,
Leppälahden ja Soanlahden kappelit
 1. Maantieteellinen silmäys.

Ruskealan pitäjä kappelineen täyttää Sortavalan kihlakunnan koillisen osan.

Pääpitäjä koskee Ulkuniemen ja Sortavalan rajoihin, Leppälähti on Jänisjärven lounaisrannikolla, joka järvi kattaisee koko kihlakunnan; mainitun järven koillispuolella on Soanlahden kappeli.

Maanlaatu Ruskealassakin on aivan epätasaista, mäkiä ja vuoria; ainoastaan Jänisjärven rannat Leppälähdellä ja Soanlahdella ovat tasaisia ja näytävät viljelykselle varsin sopivilta. Soanlahden takamaat Suojärveä vasten ovat suuria metsämaita.

2. Asutustarinoita ja seurakunnan synty.

Asukkaat Ruskealassakin¹⁾ ovat kokonaan vaihtuneet; Wenäjälle muuttaneiden

¹⁾ Ruskealan nimen karsivat muutamat syntyneen sanasta "Ruuski" = ruusu; taidet taas arvelen nimen syntyneen Ruskeasta kirkasta, jota Ruskealassa on niin runsaasti.